

Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy

Fundacja ABCXXI - Cała Polska czyta dzieciom

Jarosław Domalewski

System wartości młodzieży gimnazjalnej

**Raport z badań przeprowadzonych wśród uczniów klas III gimnazjów
województwa kujawsko-pomorskiego**

Bydgoszcz-Toruń 2013 r.

Spis treści

Wprowadzenie.....	3
Metodologia badań.....	4
System wartości młodzieży gimnazjalnej.....	6
Autorytety w życiu młodzieży.....	24
Agresja w środowisku szkolnym.....	34
Czas wolny młodzieży gimnazjalnej	40
Wnioski	42

Wprowadzenie

W czerwcu 2012 roku z inicjatywy Fundacji ABCXXI - *Cała Polska czyta dzieciom* i Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy przeprowadzono badanie systemu wartości młodzieży gimnazjalnej. Zasadniczym celem badania była diagnoza wartości uznawanych przez gimnazjalistów za godne pożądania, ich dążeń życiowych, ale również autorytetów oraz stosunku do norm społecznych. Wśród problemów podjętych w badaniu pojawiła się także kwestia agresji szkolnej.

Wybór wartości, jako przedmiotu badania z całą pewnością zasługuje w tym przypadku na uwagę. Młodzież w kategoriach socjologicznych tradycyjnie postrzegana jest jako siła sprawcza zmiany społecznej. Analiza jej dążeń i pragnień może stanowić swoisty prognostyk co do zmian, jakie mogą w przyszłości być doświadczeniem społeczeństwa polskiego.

Poza wszystkim młodzież gimnazjalna w dyskursie publicznym postrzegana jest jako ta, która stanowi „problem” – dla rodziców, nauczycieli, dyrektorów szkół. Być może ów problem wynika z braku zrozumienia młodzieży, jej pragnień, celów życiowych, dążeń i aspiracji. Możliwe jest również, że właśnie ta młodzież odczuwa pewne deficyty, stanowiące blokadę jej potencjału rozwojowego. Z tej perspektywy analiza wartości i celów życiowych młodych ludzi może okazać się bardzo cenna...

Metodologia badań

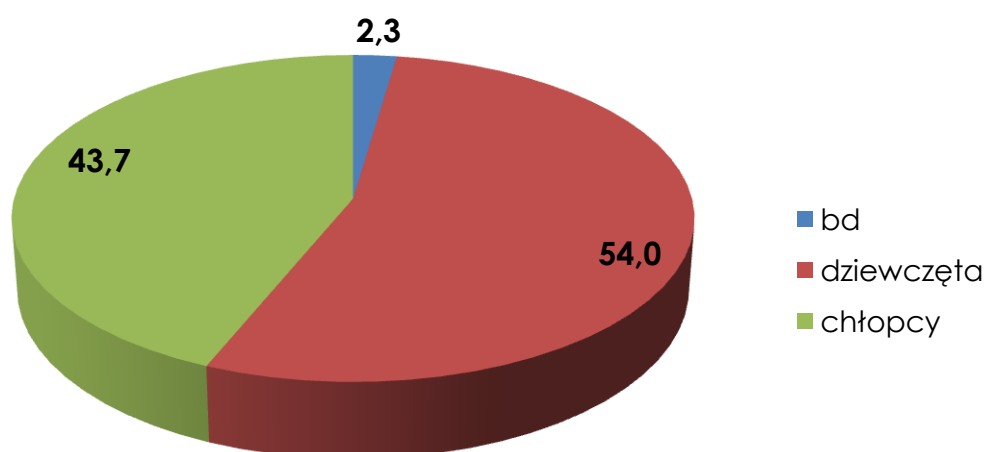
Badaniem objęto 2205 uczniów klas III gimnazjów z terenu całego województwa kujawsko-pomorskiego. Dane Głównego Urzędu Statystycznego wskazują, że w roku szkolnym 2011/12 na terenie objętego badaniem województwa do klas trzecich gimnazjów uczęszczało 22 437 uczniów¹. Badana zbiorowość stanowi zatem dziesiątą część (9,8%) populacji.

¹ Bez szkół specjalnych

Badana próba nie ma charakteru losowego, co uniemożliwia przeprowadzenie wnioskowania statystycznego. Dobór próby w znacznej mierze opierał się na kryterium dostępności badanych. Oznacza to, że zawarte w niniejszym raporcie wyniki badań można odnosić wyłącznie do objętych badaniem uczniów (choć liczebność próby pozwala podejrzewać, że zawarte w raporcie wyniki w znacznej mierze mogą odzwierciedlać zjawiska i procesy zachodzące w populacji).

Badanie zostało przeprowadzone techniką ankiety audytoryjnej (uczniowie samodzielnie wypełniali otrzymane kwestionariusze ankiet). Ogółem w badaniu uczestniczyło 54% dziewcząt i 43,7% chłopców (zob. rysunek 1). Proporcje płci w populacji uczniów klas trzecich gimnazjów były znacznie bardziej wyrównane – 49,3% dziewcząt oraz 50,7% chłopców. Oznacza to, że w badanej zbiorowości gimnazjalistów dziewczęta były w większym stopniu niż w populacji reprezentowane.

Rysunek 1
Rozkład płci w badanej zbiorowości uczniów klas III gimnazjów

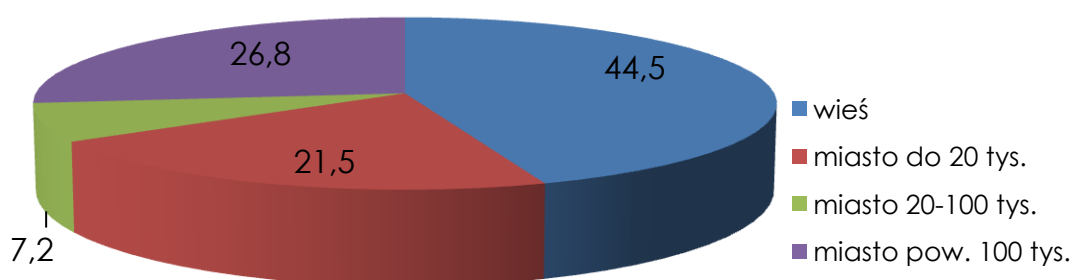

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Wyniki danych GUS wskazują, że w roku szkolnym 2011/12 populacja młodzieży w wieku szesnastu lat w 53,1% pochodziła z miast, a w 46,9% ze wsi. Jednocześnie uczniowie klas trzecich gimnazjów miejskich stanowili 63% ogółu populacji, podczas gdy uczniowie gimnazjów zlokalizowanych na terenach wiejskich 37% [GUS 2012]. Oznacza to, że znacząca część młodzieży gimnazjalnej uczęszcza do gimnazjów zlokalizowanych na terenach miejskich. W badanej zbiorowości większość stanowili uczniowie uczęszczający do szkół zlokalizowanych na terenach miejskich (ogółem 55,5% wobec 44,5% uczniów szkół wiejskich). Zatem udział uczniów uczęszczających do gimnazjów zlokalizowanych w miejskich i wiejskich środowiskach jest zbliżony do proporcji występujących w populacji.

Rysunek 2

Rozkład miejsca zamieszkania w badanej zbiorowości uczniów klas III gimnazjów

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Pod względem podstawowych charakterystyk, jakimi są płeć i lokalizacja szkoły badana zbiorowość w pewnym stopniu różni się od populacji młodzieży uczęszczającej do gimnazjów w województwie kujawsko-pomorskim. Źródła tych różnic tkwią przede wszystkim w procedurze doboru badanej próby, która jak już wspomniano była oparta na dostępności danych. Jakkolwiek wyniki badań uniemożliwiają przeprowadzenie wnioskowania statystycznego, to jednak ze względu na liczebność badanej zbiorowości, można podejrzewać, że zaobserwowane tu prawidłowości byłyby również obecne w populacji.

System wartości młodzieży gimnazjalnej

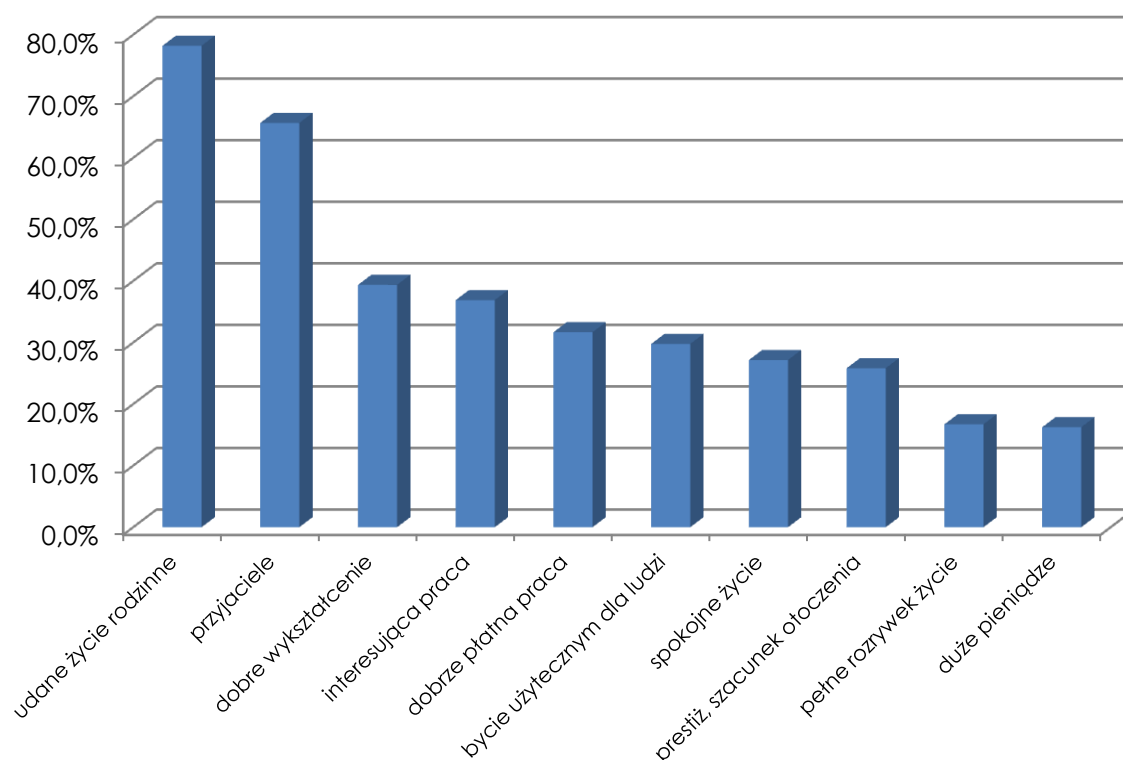
Jak już wspomniano na wstępie, wartości stanowią istotny wskaźnik tego, co dla młodych (i nie tylko) ludzi jest ważne, co wyznacza ich dążenia życiowe i wybierane strategie. Analiza wartości umożliwia odpowiedź na bardzo proste pytanie, jacy są młodzi ludzie? Co dla nich jest ważne, godne zabiegania, a co mało istotne, niewarte podejmowania wysiłku, w celu realizacji.

Wyniki badań socjologicznych wskazują, że od lat siedemdziesiątych zasadnicze cele życiowe społeczeństwa polskiego, w tym również ludzi młodych, są niezmiennie. W połowie lat siedemdziesiątych dla młodych ludzi w wieku dziewiętnastu lat najważniejsza była rodzina (ponad 70%) [Nowak 1976]. Trzydzieści lat później preferencje młodych pozostały w zasadzie niezmiennie – niespełna 80% dziewiętnastolatków za najważniejszy cel życiowy uznaje rodzinę [Młodzi 2011]. Podobne tendencje można zaobserwować w odniesieniu do badanej zbiorowości uczniów klas trzecich gimnazjów. Aż 78% ogółu badanych za najważniejszy cel życiowy uznaje udane życie rodzinne (rysunek 3). Przy czym wskaźnik ten odnosi się wyłącznie do odpowiedzi 'bardzo ważne'. Jeśli zliczymy w sumie odpowiedzi uczniów, którzy uznali, że

życie rodzinne jest dla nich 'bardzo ważne' lub 'ważne' to ceniący udane życie rodzinne stanowią 95,4% ogółu gimnazjalistów.

Rys. 3

Co Twoim zdaniem jest w życiu ważne?²

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Niewiele mniej istotna okazuje się być przyjaźń. W tej sferze gimnazjaliści nieznacznie różnią się od dziewiętnastolatków z lat 70. i pierwszej dekady XXI, bowiem Ci również przyjaźń uznawali za najważniejszą, po udanym życiu rodzinnym, wartość [Nowak 1976, Młodzi 2011]. Preferencje te świadczą o potrzebie bezpieczeństwa emocjonalnego, akceptacji ze strony najbliższych i jak wskazują wyniki badań pozostają niezmiennie od ponad trzydziestu lat.

Na tym jednak kończą się podobieństwa godnych pożądanego celów życiowych badanych gimnazjalistów i młodzieży z lat 70. czy też ich o trzy lata starszych kolegów z połowy pierwszej dekady obecnego stulecia. Dobre

² Możliwe było udzielenie odpowiedzi od 1 'bardzo ważne' do 5 'nieważne'. Wykres przedstawia odsetek wskazań na poszczególne wartości obliczonych poprzez zliczenie odpowiedzi 'bardzo ważne'.

wykształcenie – cel w niewielkim stopniu preferowany przez młodzież z okresu PRL-u, ale też mniej ceniony przez współczesnych dziewiętnastolatków (67%), wyraźnie stanowi istotną wartość dla badanych gimnazjalistów. Niespełna 40% wskazuje na wykształcenie, jako 'bardzo ważny' cel życiowy, ale kolejne blisko 50% podkreśla, że jest to cel ważny – ogółem 87% uznało dobre wykształcenie jako istotny przedmiot własnych dążeń życiowych. Preferencje młodzieży w tym zakresie świadczą o jej pragmatyzmie. Wykształcenie, którego wartość w społeczeństwie polskim wyraźnie zyskała na znaczeniu po roku 1989 jest trzecim z godnych pożądaną celów życiowych badanej młodzieży gimnazjalnej, po udanym życiu rodzinnym i przyjaźni, które decydują o tak ważnym dla ludzi w okresie adolescencji bezpieczeństwie emocjonalnym. Poza wszystkim młodzi ludzie w wieku już szesnastu lat okazują się mieć świadomość wagi wykształcenia we współczesnym świecie, które jakkolwiek nie jest już gwarantem sukcesu życiowego, jak miało to miejsce w latach 90., to jednak w znaczącym stopniu przyczynia się do osiągnięcia życiowej stabilizacji.

Wspomniany pragmatyzm młodych ludzi ujawnia się nie tylko w odniesieniu do wyboru dobrego wykształcenia, ale kolejnych w największym stopniu cenionych przez gimnazjalistów wartości, jakimi są interesująca i dobrze płatna praca, które za 'bardzo ważne' i 'ważne' uznaje odpowiednio 83 i 82% szesnastolatków. Młodzież gimnazjalna chciałaby w przyszłości zajmować się tym, co uznaje dziś, u progu pierwszej poważnej decyzji życiowej, jaką jest wybór szkoły ponadgimnazjalnej, za interesujące, ale jednocześnie w preferowanych celach życiowych wskazuje na wagę odpowiednich dochodów, będących gwarantem pewnego poziomu życia. Ujawnia się tu z całą wyrazistością pragmatyzm gimnazjalistów, ceniących wykształcenie jako środek do osiągnięcia satysfakcjonującej pracy, która jednak poza tym, że interesująca musi stanowić źródło dochodów umożliwiających osiągnięcie pewnego standardu życia. Ten natomiast wydaje się fundamentem tego, co dla młodzieży gimnazjalnej najważniejsze –

wartości afiliacyjnych: udanego życia rodzinnego i przyjaźni, kluczowych z perspektywy realizacji osobistego szczęścia.

Najmniej cenione okazują się być przez gimnazjalistów 'życie pełne rozrywek' oraz 'duże pieniądze', które za ważne bądź bardzo ważne uznało odpowiednio 45 i 46%. Po raz kolejny wybory badanych szesnastolatków świadczą o ich dojrzałości życiowej. Młodzi ludzie są świadomi konieczności sprostania wyzwaniom współczesnego świata. Duże pieniądze, jako środek prowadzący do osiągnięcia życia pełnego rozrywek, relatywnie rzadko są przedmiotem dążeń młodych ludzi, świadomych faktu, że zdobycie tych właśnie celów życiowych wymaga pewnych poświęceń i wysiłku (stąd wysoka wartość wykształcenia).

Tabela 1
Typy orientacji życiowych gimnazjalistów

	Czynnik		
	1	2	3
udane życie rodzinne		,535	,330
dobrze wykształcenie			,821
dobrze płatna praca	,536		,613
pełne rozrywek życie	,809		
duże pieniądze	,753		,328
interesująca praca	,314		,517
spokojne życie	,368		
przyjaciele		,754	
prestż, szacunek otoczenia	,478	,436	
Bycie użytecznym dla ludzi		,709	

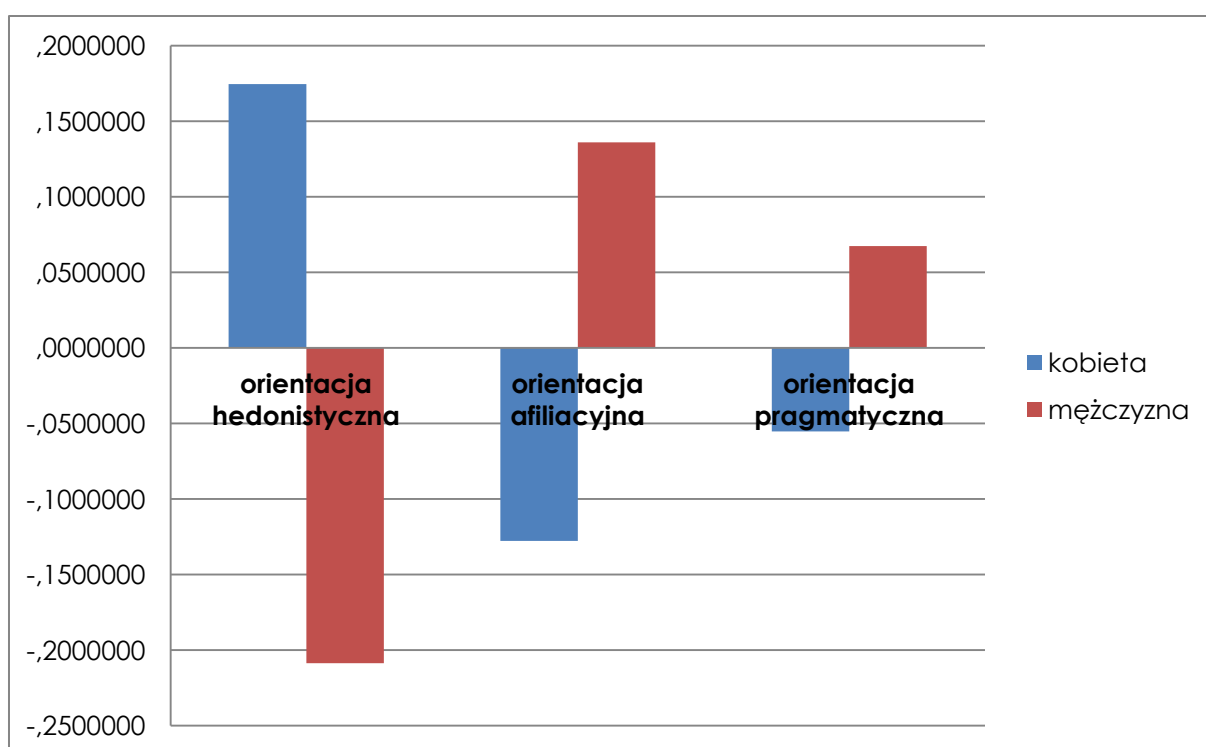
Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Celem identyfikacji pewnych powiązań między wskazywanymi przez badanych gimnazjalistów ważnych celów życiowych podjęto próbę opracowania typów orientacji życiowych. W tym celu zastosowano analizę

czynnikową, która wskazała na rozwiązanie trójczynnikowe wyjaśniające 56% całkowitej wariancji³. Typy orientacji życiowych młodzieży gimnazjalnej przedstawia tabela 1.

Pierwszy z wyodrębnionych typów to *orientacja hedonistyczna* nastawiona na pełne rozrywek życie, osiągnięciu którego służyłyby duże pieniądze, bez uwzględnienia konieczności zapracowania na nie (nie pojawia się w tym typie praca). Jednocześnie istotny w tym typie orientacji życiowej okazuje się być prestiż i szacunek otoczenia. Pewnym zaskoczeniem może być obecność w tej orientacji życiowej spokojnego życia, które nie należy jednak interpretować w kategoriach jego rytmu, co raczej braku negatywnych doświadczeń i trosk.

Rys. 3
Orientacje życiowe a płeć⁴

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

³ rotacja Varimax, usunięto ładunki czynnikowe mniejsze niż 0,3

⁴ Wartości ujemne oznaczają zorientowanie na dany typ dążeń życiowych

Drugi z wyodrębnionych typów to *orientacja afiliacyjna*, której filarami są przyjaciele, poczucie bycia pomocnym, użytecznym oraz udane życie rodzinne. Wreszcie trzeci, ostatni typ można określić, jako *orientację pragmatyczną*. Najważniejsze jest tu wykształcenie, postrzegane prawdopodobnie jako środek do osiągnięcia dobrze płatnej, ale i interesującej pracy. Dopełnieniem tego pragmatycznego podejścia młodzieży do istotnych celów życiowych jest udane życie rodzinne, realizowane na pewnym poziomie, które mają zapewnić duże pieniądze.

Czynnikiem różnicującym typy dążeń życiowych młodzieży jest płeć (rys. 3), przy czym największe odmienności w tym zakresie można zaobserwować w odniesieniu do orientacji hedonistycznej i afiliacyjnej. Pierwsza z wymienionych jest charakterystyczna w znacznie większym stopniu dla chłopców aniżeli dziewcząt, które z kolei w większym stopniu cenią sobie przyjaźń, udane życie rodzinne i poczucie bycia użytecznym. Nie ma natomiast większych różnic między chłopcami i dziewczętami w odniesieniu do orientacji pragmatycznej, co stanowi swoisty znak czasu. Młodzież gimnazjalna jest świadoma wagi wykształcenia we współczesnym świecie, które mimo spadku znaczenia w ostatnich latach, wciąż jest czynnikiem w największym stopniu decydującym o szansach na rynku pracy.

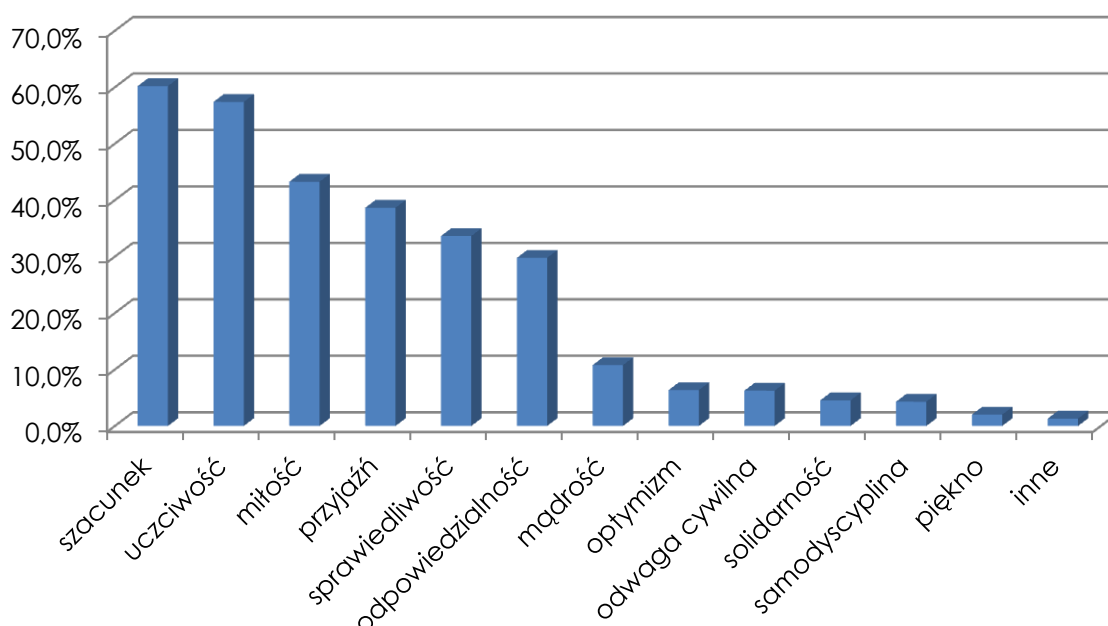
O ile płeć w znaczącym stopniu różnicuje orientacje życiowe młodzieży gimnazjalnej, o tyle lokalizacja szkoły (wieś, małe, średnie i duże miasto) już nie. Zaobserwowane w tej sferze różnice są zbyt małe, by można było je uznać za istotne.

Poza prośbą o wskazanie istotnych celów życiowych, zwrócono się również do badanej młodzieży gimnazjalnej z pytaniem o trzy najważniejsze jej zdaniem wartości moralne. Rozkład odpowiedzi szesnastolatków przedstawiono na rysunku 4. Ponad połowa gimnazjalistów wskazała na szacunek i uczciwość, jako wartości moralne, które jej zdaniem są najważniejsze. Świadczy to wyrażnej potrzebie bycia traktowanym mimo

młodego wieku poważnie, na serio, zarówno przez rówieśników, jak i dorosłych.

Rys. 4

Trzy najważniejsze wartości moralne w życiu

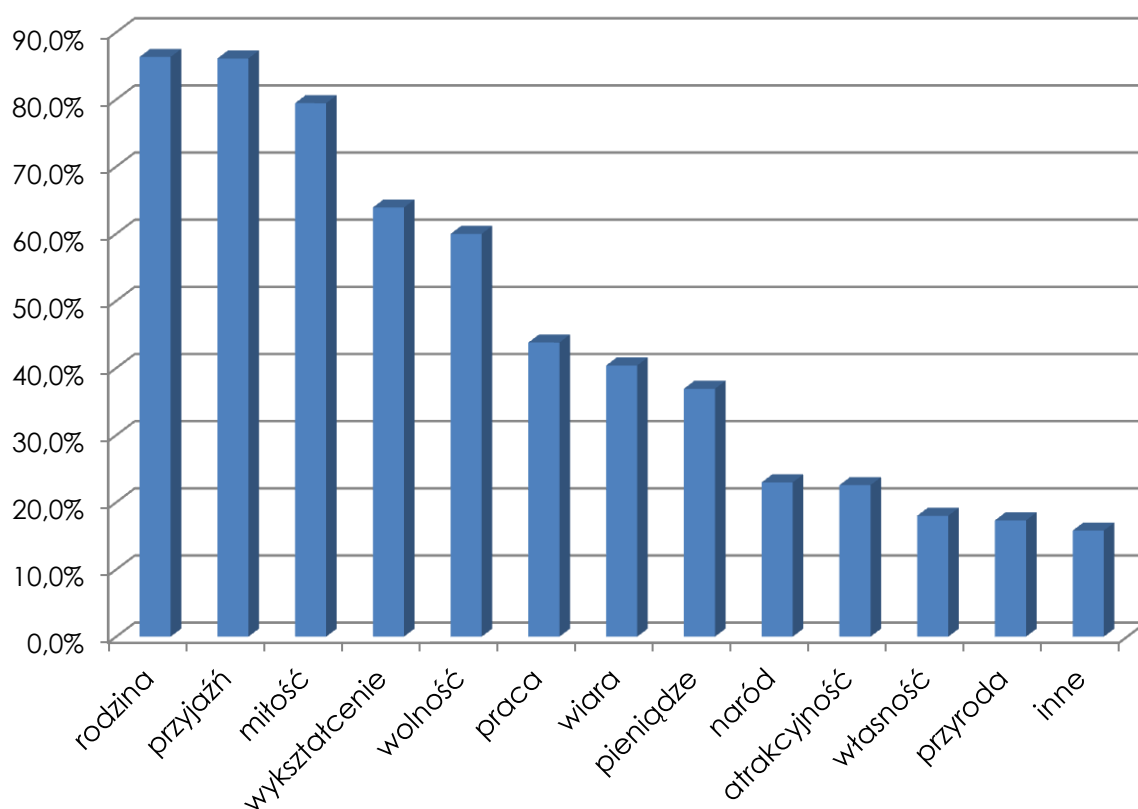

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Kolejne dwie szczególnie cenione wartości, wskazane przez odpowiednio 43 i 38% młodych ludzi to miłość i przyjaźń, filary poczucia bezpieczeństwa emocjonalnego każdego człowieka. Zwróćmy uwagę, że wśród najważniejszych celów życiowych badani gimnazjaliści na pierwszym miejscu wskazywali na udane życie rodzinne i przyjaźń. Tak licznie uznawane za najistotniejsze wartości moralne, jakimi są szacunek i uczciwość, wydają się potwierdzać preferencje młodych w odniesieniu do ważnych celów życiowych. Są one przecież podstawą udanego życia rodzinnego i udanej przyjaźni, choć można podejrzewać, że szacunek i uczciwość są wartościami moralnymi, których znaczenie dla młodych ludzi wykracza poza sferę rodzinną.

Sprawiedliwość i odpowiedzialność wydają się być adresowane wobec świata dorosłych, choć w pewnym stopniu potwierdzają potrzebę bycia traktowanym poważnie, uczciwie i z szacunkiem. Zatem dla młodych ludzi, stojących przed pierwszą bardzo poważną decyzją życiową, jaką jest wybór szkoły ponadgimnazjalnej, istotne okazuje się przede wszystkim poczucie bezpieczeństwa emocjonalnego, które można osiągnąć w rodzinie i wśród przyjaciół poprzez miłość i szczerą przyjaźń, podbudowaną uczciwością. Młodzi chcą być traktowani na serio, sprawiedliwie, w szkole, w rodzinie, oczekując odpowiedzialności, uczciwości, ale i szacunku ze strony innych, również dorosłych.

Rys. 5
Które wartości są dla Ciebie ważne?

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Mało istotne natomiast dla młodych ludzi jest piękno, odwaga cywilna, samodyscyplina, solidarność i optymizm. W przypadku piękna można uznać, że młodzież (i słusznie) nie traktuje go w kategoriach moralnych. Pozostałe z wymienionych wartości (łącznie ze wskazywanymi nieco częściej – optymizmem i mądrością) są dla młodych ludzi mało istotne, gdyż to co moralne, zdają się oni definiować przede wszystkim w wymiarze społecznym w relacjach z otoczeniem.

Czynnikiem różnicującym preferencje gimnazjalistów odnośnie wartości moralnych jest miejsce zamieszkania. Młodzież z dużych miast (pow. 100 tys. mieszkańców) w większym stopniu niż jej rówieśnicy z gimnazjów wiejskich i zlokalizowanych w miastach do 100 tys. mieszkańców, ceni sobie przyjaźń (47%) i mądrość (13%). Z kolei dla uczniów gimnazjów spoza dużych miast bardziej istotny jest szacunek (na wsi 64%, w dużych miastach 52%) i uczciwość (odpowiednio 58 i 53%). W przeciwieństwie do miejsca zamieszkania płeć zasadniczo nie jest czynnikiem różnicującym preferencje gimnazjalistów w zakresie wartości moralnych. Niewielkie różnice dają się zaobserwować jedynie w odniesieniu do dwóch wartości – przyjaźni i miłości, które w większym stopniu (różnica maks. 5 pp.) cenią sobie dziewczęta. Różnice to potwierdzają wcześniejsze analizy wskazujące na większą orientację na wartości afiliacyjne dziewcząt niż chłopców.

W kolejnym pytaniu, zawierającym nieco inny niż w pozostałych zestaw wartości, zasadniczo uczniowie szkół gimnazjalnych województwa kujawsko-pomorskiego dokonują bardzo zbliżonych wyborów. Najważniejsze okazują się być rodzina, przyjaźń i miłość, cenione przez ponad 3/4 badanych. Wartości te decydują o wspomnianym już, tak ważnym dla ludzi w okresie adolescencji, poczuciu bezpieczeństwa emocjonalnego. Ponad 60% gimnazjalistów wskazuje na wykształcenie, jako szczególnie cenioną wartość. Świadomość znaczenia wykształcenia wśród młodych ludzi okazuje się po raz kolejny bardzo duża. Wreszcie niespełna 60% uczniów szkół gimnazjalnych ceni wolność, którą można interpretować w kategoriach afirmacji siebie,

potrzeby wyrażania swojego ja, samostanowienia i decydowania o własnym życiu. Potrzeba ta koresponduje z wcześniej zaobserwowanym dużym znaczeniem, jakie młodzi ludzie przypisują szacunkowi i uczciwości. Uczeń ostatniej klasy gimnazjum, który w zasadzie dokonał już wyboru dalszej drogi edukacyjnej, mający za sobą egzaminy mogące w znaczącym stopniu zaważyć na jego przyszłości, wydaje się czuć dojrzały na tyle, by oczekiwać od otoczenia poważnego traktowania. Chce mieć możliwość stanowienia o sobie i pragnie zrozumienia ze strony otoczenia, akceptacji dokonywanych wyborów życiowych.

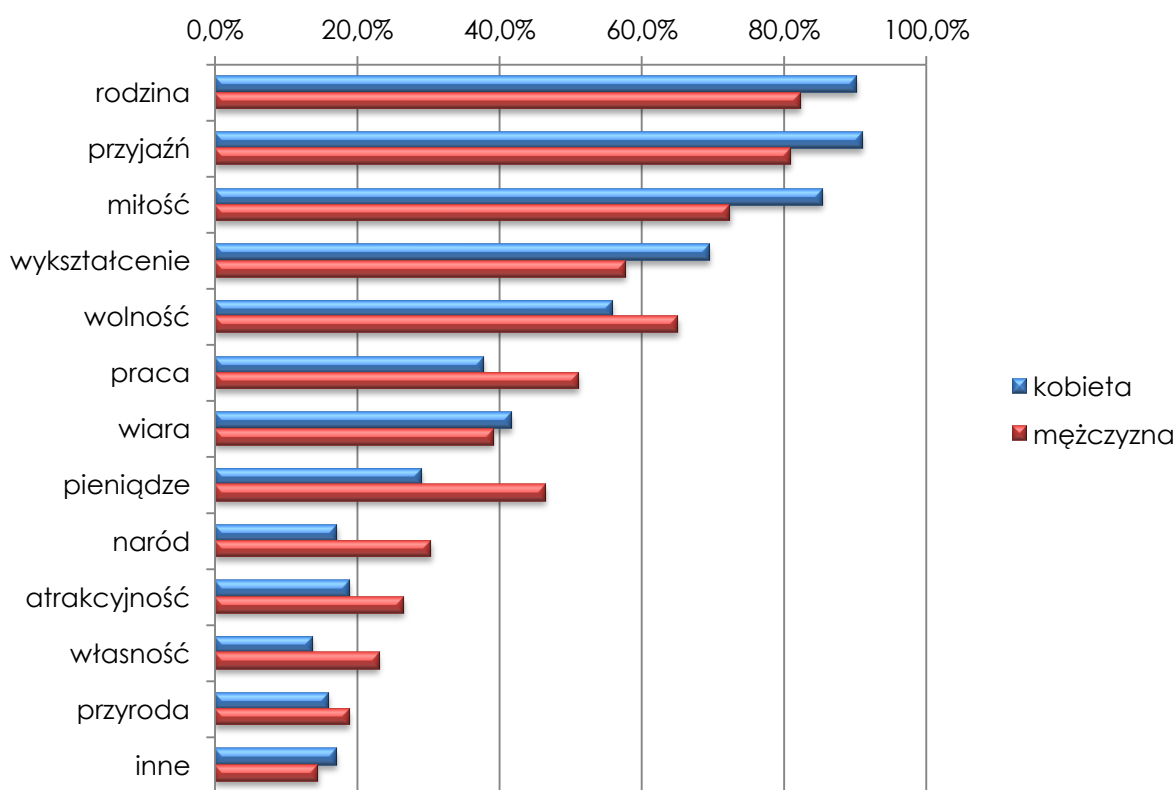
Dla ponad 40% badanych ważną wartością jest praca. Biorąc pod uwagę zmiany zachodzące we współczesnych społeczeństwach, polegające na uczynieniu z pracy dobra, które staje się coraz trudniej dostępne, czego w szczególności doświadczają ludzie młodzi, uznanie przez 40% gimnazjalistów pracy za wartość cenioną może w pewnym stopniu zaskakiwać. Należałoby raczej spodziewać się, że wskaźnik ten będzie znacząco wyższy. Z drugiej strony należy uwzględnić fakt, że badanie było przeprowadzone wśród szesnastolatków, z których zdecydowana większość jak wskazują wyniki innych badań zamierza w przyszłości kontynuować swoją edukację na studiach wyższych [Domalewski 2012]. Praca jest tu zatem dość odległą perspektywą, szczególnie w kontekście długiego cyklu kształcenia i dynamicznie zmieniającej się sytuacji na rynku zatrudnienia. Teza prawdopodobna o tyle, że praca jest wartością w nieco większym stopniu uznana za ważną przez chłopców (51%) aniżeli dziewczęta (38%) oraz uczniów wiejskich (45%) niż wielkomiejskich (40%) gimnazjów. Tymczasem to właśnie wśród tych kategorii (dziewcząt i młodzieży miejskiej) można spodziewać się relatywnie wyższych aspiracji edukacyjnych.

Wiara okazuje się ważną wartością dla 40% gimnazjalistów, co biorąc pod uwagę postępującą sekularyzację społeczeństwa polskiego nie jest wynikiem zaskakującym, mimo wciąż masowego uczestnictwa młodzieży szkolnej w lekcjach religii [zob. Mariański 2011].

Dla co trzeciego badanego szczególnie ważne w życiu są pieniądze, które wśród ważnych celów życiowych były najmniej cenione (zob. rys. 3). Wynik ten należy jednak interpretować nie tyle w kategorii niekonsekwencji młodych ludzi co odmienności natury pytań. Wśród ważnych celów wymienione były wyłącznie takie, które odnoszą się do perspektywy jednostki, jej życia, dążeń i pragnień. W powyżej analizowanym pytaniu zawarto wartości istotne z perspektywy jednostkowej, jak i zbiorowej (np. naród, przyroda).

Rys. 6

Które wartości są ważne dla Ciebie? – rozkład procentowy w obrębie płci

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

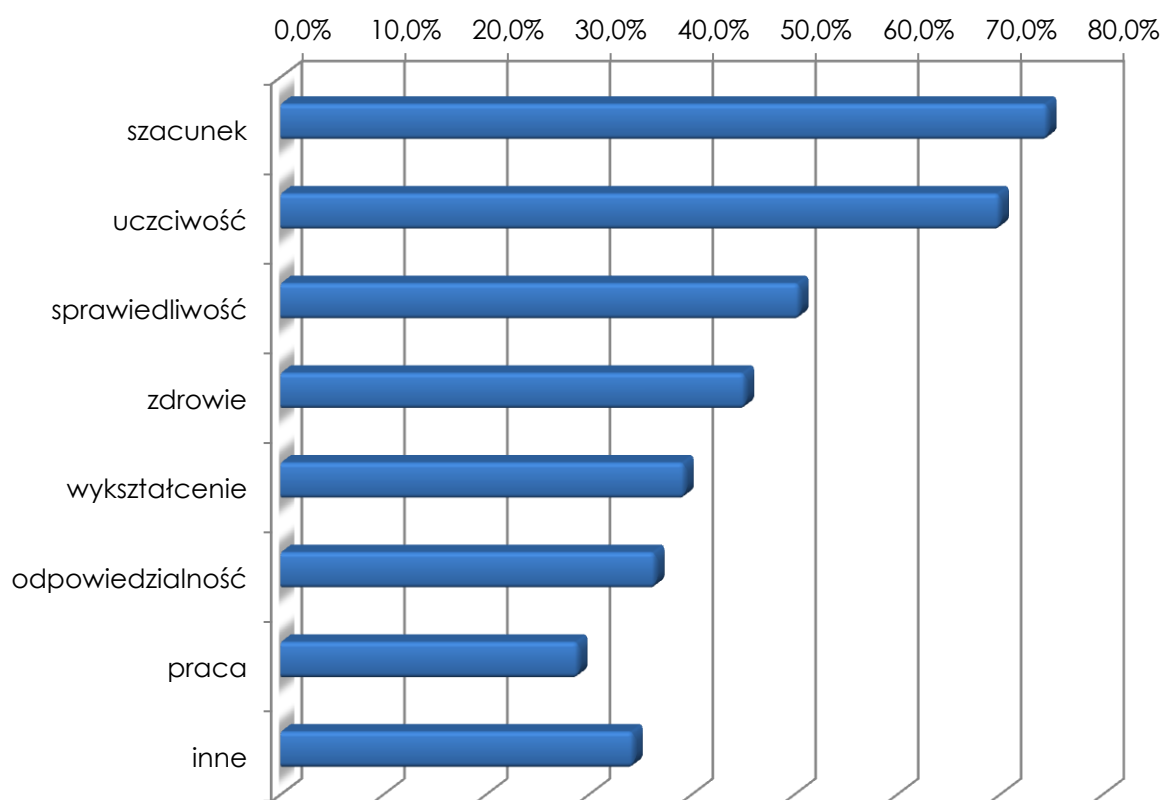
Wybory młodzieży wyraźnie skupione są na tych wartościach, które są dla niej ważne właśnie z perspektywy jednostkowej. Młodzi ludzie ceniący przede wszystkim bezpieczeństwo emocjonalne, którego jednym z gwarantów jest stabilna sytuacja życiowa (wykształcenie, praca), dokonują wyborów

wartości będących filarami tych właśnie, jednostkowych dążeń życiowych. Pieniądze siłą rzeczy schodzą tu na dalszy plan, podobnie jak naród, przyroda czy być może zbyt abstrakcyjne dla gimnazjalistów samodyscyplina oraz własność.

Zarówno wśród dziewcząt, jak i chłopców rodzina, przyjaźń, miłość oraz wykształcenie to wartości najbardziej cenione. Przy czym to właśnie dziewczęta w większym stopniu niż chłopcy cenią te właśnie wartości, które w znacznym stopniu świadczą o ich orientacji afiliacyjnej. Chłopcy natomiast nieco częściej w porównaniu z dziewczętami wskazują jako szczególnie cenione przez siebie wolność, pracę i pieniądze. Również dla chłopców istotniejsze okazują się wartości wykraczające poza ściśle zdefiniowaną, osobistą sferę życia, takie jak naród, własność i przyroda.

Rys. 7

Które wartości są cenione przez Twoich znajomych?

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

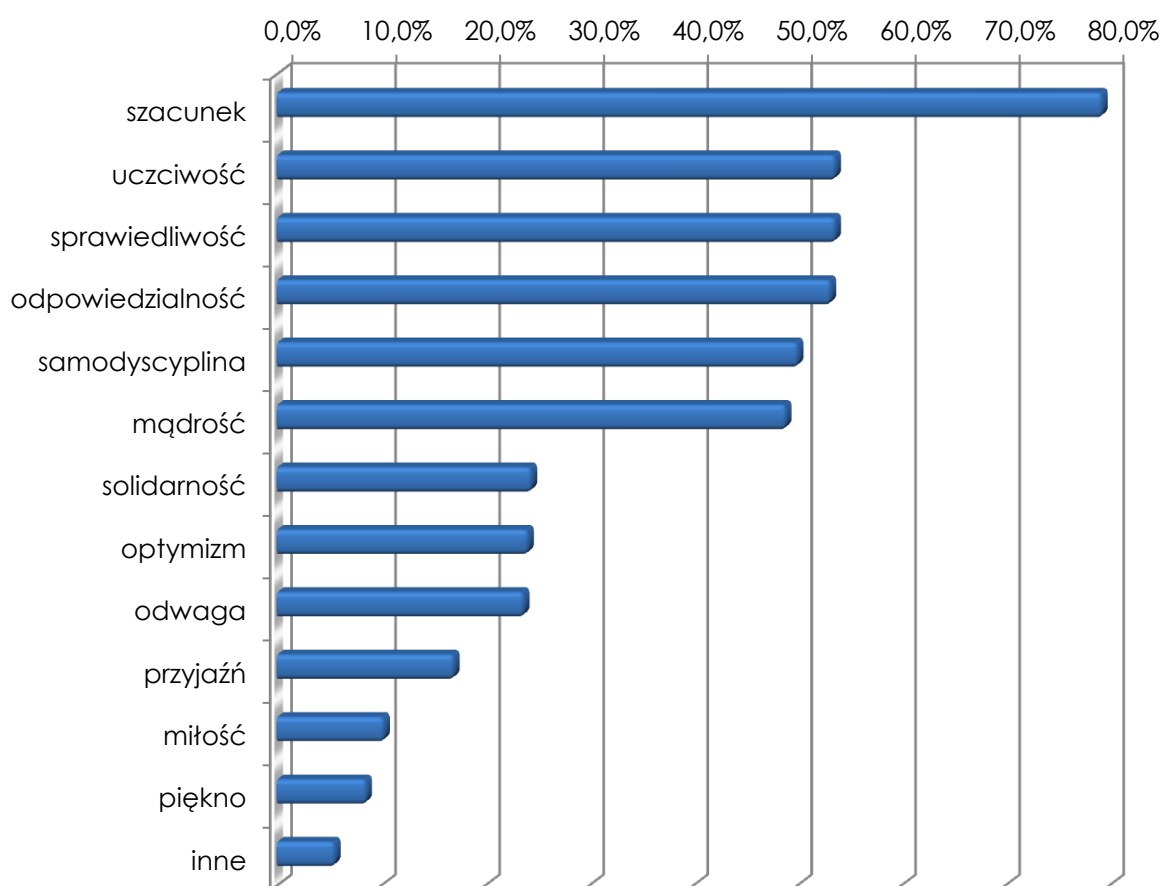
W badaniu, którego wyniki są prezentowane w niniejszym raporcie, istotne było nie tylko poznanie systemu wartości gimnazjalistów z województwa kujawsko-pomorskiego, ale również ich opinii na temat tego, jakie wartości są szczególnie ważne dla ich rówieśników i nauczycieli. Na rysunku 7 przedstawiono wskazania tych wartości, które w opinii badanych są szczególnie cenione przez ich rówieśników. Generalnie wskazania szesnastolatków nie różnią się w tej sferze od ich własnych preferencji. Podobnie jak oni sami, w ich opinii młodzi ludzie, których znają za najistotniejsze uznaliby szacunek, uczciwość i sprawiedliwość. Przypomnijmy, że szacunek i uczciwość były również najczęściej wskazywanymi przez gimnazjalistów wartości. Także sprawiedliwość należała do grupy wartości uznanych za istotne wśród badanej młodzieży. Pewne *novum* stanowi tu wartość zdrowia, w ogóle nieobecna wśród traktowanych jako ważne wartości badanych gimnazjalistów. Trudno w obliczu materiału empirycznego, jakim dysponujemy, dokonać interpretacji tego wyniku.

Wykształcenie, praca i odpowiedzialność to kolejne z wartości szczególnie cenionych przez rówieśników badanych gimnazjalistów. W ocenach preferencji życiowych znajomych nie różnią się oni od wyborów, jakich dokonują w odniesieniu do samych siebie. Teza tym bardziej prawdopodobna, że wśród dość licznej kategorii 'inne' wskazywane są przede wszystkim przyjaźń, miłość, pieniądze, wolność, rozrywka i zabawa, jako wartości szczególnie cenione przez rówieśników badanych gimnazjalistów. Generalnie zatem badani uczniowie klas trzecich gimnazjów są przekonani, że cenią takie same wartości, które są istotne dla ich rówieśników. Potrzeba emocjonalnego bezpieczeństwa, ale również poważnego traktowania, jest w przekonaniu młodzieży gimnazjalnej powszechnie obecna we współczesnym młodym pokoleniu.

Znamiennym jest fakt, że uznane za najważniejsze przez badaną młodzież gimnazjalną wartości, jakimi są szacunek i uczciwość, zostały jednocześnie wskazane jako te, które są szczególnie cenione przez

nauczycieli (zob. rys. 8). Blisko 80% uczniów klas trzecich gimnazjów w województwie kujawsko-pomorskim stwierdziło, że najważniejszą wartością dla ich nauczycieli jest szacunek. Przyjmując perspektywę młodego człowieka, trudno wynik ten uznać za zaskakujący. Z całą pewnością szacunek jest wartością o charakterze fundamentalnym, bowiem konstytuuje relacje nauczyciel-uczeń, określając przebieg procesu pedagogicznego. Choć jednocześnie należy podkreślić, że młodzi ludzie świadomi konieczności zachowania szacunku wobec swoich nauczycieli, oczekują wobec nich i najprawdopodobniej całego świata dorosłych tego samego – szacunku wobec siebie.

Rys. 8
Które wartości są ważne dla Twoich nauczycieli?

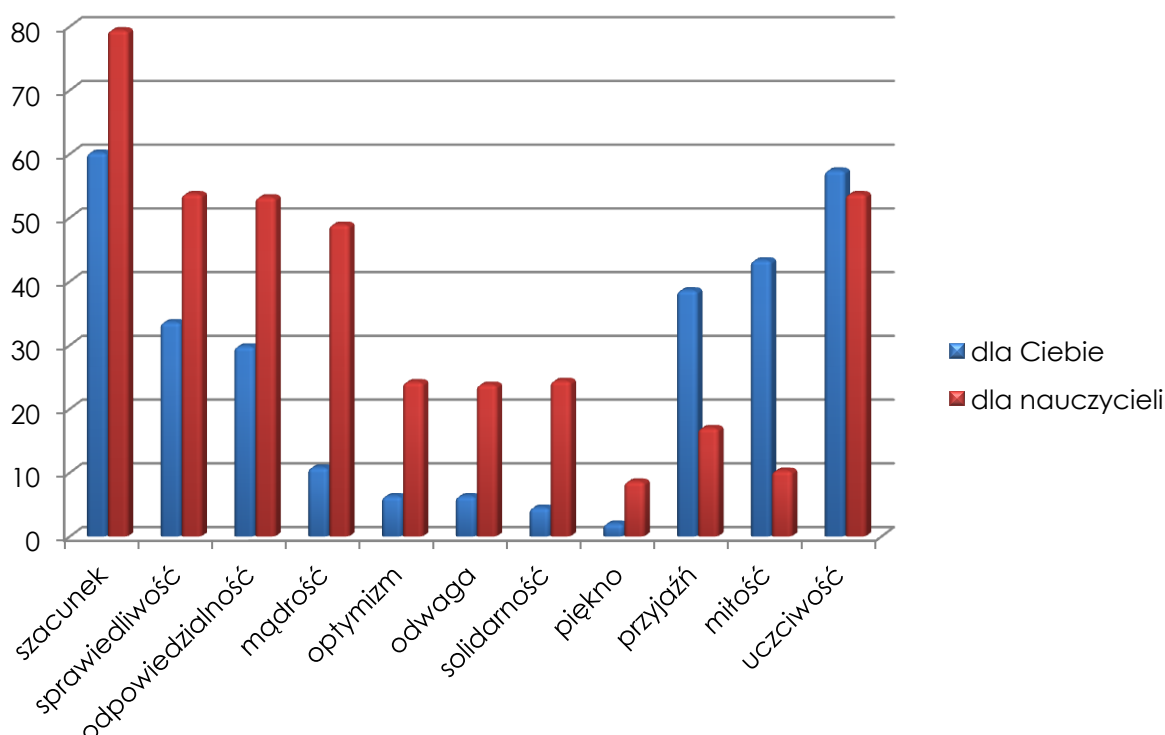

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Kolejne trzy wartości, które badana młodzież uznała za szczególnie ważne dla swoich nauczycieli to uczciwość, sprawiedliwość oraz odpowiedzialność, na które wskazała ponad połowa badanych. Można wskazać tu na pewną konsekwencję – uczciwość oraz szacunek były tymi wartościami moralnymi, które gimnazjaliści uznali za szczególnie istotne. Być może jest to efekt socjalizacji – uznawane za najważniejsze przez nauczycieli wartości stają się również ważne dla młodych ludzi. Interpretacja ta traci na znaczeniu jeśli przyjmiemy perspektywę obu tych zbiorowości – uczniów i nauczycieli. Ci ostatni w opinii młodzieży oczekują szacunku, którego fundamentem jest uczciwość i odpowiedzialność. Z perspektywy młodzieży wartości te są również istotne, o tyle o ile są bezwarunkowo realizowane. Młodzi ludzie mają świadomość zachowania szacunku, uczciwości i odpowiedzialności wobec swoich nauczycieli, oczekując jednocześnie tego samego, o czym świadczy wyraźnie podkreślana wartość sprawiedliwości (wskazywana równie często jak uczciwość).

Rys. 9

Które wartości są ważne dla Ciebie a które dla Twoich nauczycieli?

Źródło: badanie System wartości młodzieży gimnazjalnej, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Kolejne, relatywnie często wskazywane przez badaną młodzież wartości, które ta uznaje za szczególnie ważne dla swoich nauczycieli to samodyscyplina i mądrość, na które wskazuje blisko, co drugi badany. Najmniej istotne okazują się natomiast piękno oraz miłość i przyjaźń – dwie ostatnie z wymienionych to wartości najwyżej cenione przez badaną młodzież. Ujawniają się w tym miejscu dwa światy – świat wartości młodzieży ceniącej przede wszystkim bezpieczeństwo emocjonalne, do osiągnięcia którego kluczem jest rodzina i przyjaciele oraz świat wartości nauczycieli (być może dorosłych w ogóle), stawiający pewne oczekiwania, wyzwania, konieczności, które w doskonały sposób są identyfikowane przez młodych ludzi, oczekujących wobec świata dorosłych tego samego – szacunku, uczciwości i odpowiedzialności. Odmiennosc tych dwóch światów można zaobserwować na rysunku 9. Choć należy raz jeszcze podkreślić znaczącą zbieżność wartości uczniów i nauczycieli.

Dla uczniów szkół gimnazjalnych najważniejsza jest uczciwość, miłość i przyjaźń. Najczęściej wskazywana przez badaną młodzież wartość jest fundamentem relacji międzyludzkich, decydujących o możliwości realizacji kolejnych z dwóch najbardziej cenionych wartości jakimi są miłość i przyjaźń. Po raz kolejny ujawnia się silna potrzeba bezpieczeństwa emocjonalnego wśród badanych szesnastolatków. Jej podstawą jest właśnie uczciwość w relacjach międzyludzkich. O znaczeniu tej właśnie wartości świadczy fakt, że w opinii badanych gimnazjalistów jest ona ceniona w porównywalnym stopniu zarówno przez nich samych, jak i nauczycieli.

Co natomiast ważne jest w opinii gimnazjalistów dla ich nauczycieli? Przede wszystkim wspomniany już szacunek, ale również sprawiedliwość, odpowiedzialność i mądrość. W szczególności ostatnia z wymienionych wartości wydaje się w opinii badanych uczniów znacząco ceniona przez ich nauczycieli, co najprawdopodobniej wynika z faktu utożsamiania jej z wiedzą szkolną.

Na uwagę zasługuje fakt, że według gimnazjalistów nauczyciele w znacznie większym stopniu niż oni sami cenią takie wartości jak optymizm, odwaga i solidarność. Po części może to wynikać z ogólnej tendencji polegającej na znacznie wyższym przypisywaniu ceniienia przez nauczycieli pewnych wartości w porównaniu z przypisywanym im znaczeniu przez młodych ludzi w odniesieniu do siebie.

Istotnym uzupełnieniem analizy systemu wartości gimnazjalistów są ich poglądy na kwestie, które można by określić w kategoriach pewnych dylematów moralnych. W tabeli 2 przedstawiono rozkład odpowiedzi badanej młodzieży na pytania odnoszące się do sytuacji, które mogą być traktowane w kategoriach wspomnianych dylematów moralnych.

Ponad 2/3 badanych zgadza się z poglądem, że 'człowieka inteligentnego i wykształconego, ale jednocześnie bardzo złego, nie można nazwać mądrym', jednak przeciwnego zdania jest co trzeci gimnazjalista. Czynnikiem różnicującym opinie gimnazjalistów w tej kwestii jest miejsce lokalizacji szkoły. Generalnie im mniejsza miejscowość szkoły tym większa akceptacja głoszonego poglądu, iż człowiek inteligentny oraz wykształcony, ale zarazem zły, nie zasługuje na miano mądrego. Nie zgadza się z powyższym twierdzeniem 29% uczniów wiejskich gimnazjów i 39% uczniów gimnazjów wielkomiejskich. Być może młodzież z dużych miast postrzega inteligencję i wykształcenie, jako środki do osiągnięcia pewnych celów, na przykład życiowego sukcesu, który jest oceniany niezależnie od postawy moralnej takiej jednostki.

Interesująco kształtują się opinie gimnazjalistów w kwestii prawa lekarza, który w trakcie studiów często ściągął zamiast uczyć się rzetelnie, do wykonywania zawodu. Aż 84% gimnazjalistów odmawia możliwości praktyki lekarskiej osobie, która zdobyła swoją wiedzę w sposób nieuczciwy. Podkreślenia wymaga fakt, że połowa badanych zdecydowanie nie wyraża zgody na wykonywanie zawodu lekarza w tym właśnie przypadku. Wynik interesujący o tyle, że w polskiej szkole akceptacja dla ściągania i innych form

wykorzystywania cudzej wiedzy i umiejętności jest powszechna. Być może jednak radykalizm ocen badanych gimnazjalistów wynika z analizowanego przypadku odnoszącego się do szczególnej profesji związanej z ratowaniem zdrowia.

Tabela 2

Czy zgadzasz się z opinią, że...

	brak danych	całkowicie się zgadzam	zgadzam się	raczej się zgadzam	raczej się nie zgadzam	nie zgadzam się	zupełnie się nie zgadzam	Ogółem
Człowieka inteligentnego i wykształconego, ale jednocześnie bardzo złego, nie można nazwać mądrym	1,3	21,9	24,5	20,8	14,4	11,5	5,6	100,0
Lekarz, który na studiach ściągął zamiast rzetelnie się uczyć, może leczyć i operować pacjentów	1,5	5,4	4,4	5,2	9,9	22,1	51,5	100,0
Używanie kulturalnego języka jest bardzo ważne	1,4	35,9	38,2	17,7	4,1	1,6	1,1	100,0
Każdy młody człowiek powinien jakiś czas popracować na rzecz innych jako wolontariusz bez wynagrodzenia	1,5	15,1	28,0	32,0	13,9	5,6	3,9	100,0
Zabranie sobie cudzej rzeczy, która leży bez dozoru, np. aparatu fot. z ławki na dworcu, jest w porządku	1,6	5,2	4,8	6,6	12,3	22,6	46,8	100,0

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Czynnikiem różnicującym opinie młodzieży w tej kwestii jest płeć. Przyzwolenie na wykonywanie zawodu przez lekarza, który w nieuczciwy sposób zdobywał swoją wiedzę w trakcie studiów deklaruje 10% dziewcząt i 20% chłopców.

Prawie wszyscy badani uczniowie gimnazjów (92%) zgadzają się z poglądem, że używaniem kulturalnego języka jest bardzo ważne. Niewiele mniejsza część (82%) nie zgadza się z poglądem, że przywłaszczanie sobie cudzej rzeczy, która leży bez dozoru jest w porządku. Za moralnie właściwe takie zachowanie uznaje 11% dziewcząt i 23% chłopców, co może w pewnym stopniu przemawiać na rzecz tezy o większej akceptacji powszechnie obowiązujących norm moralnych właśnie wśród dziewcząt.

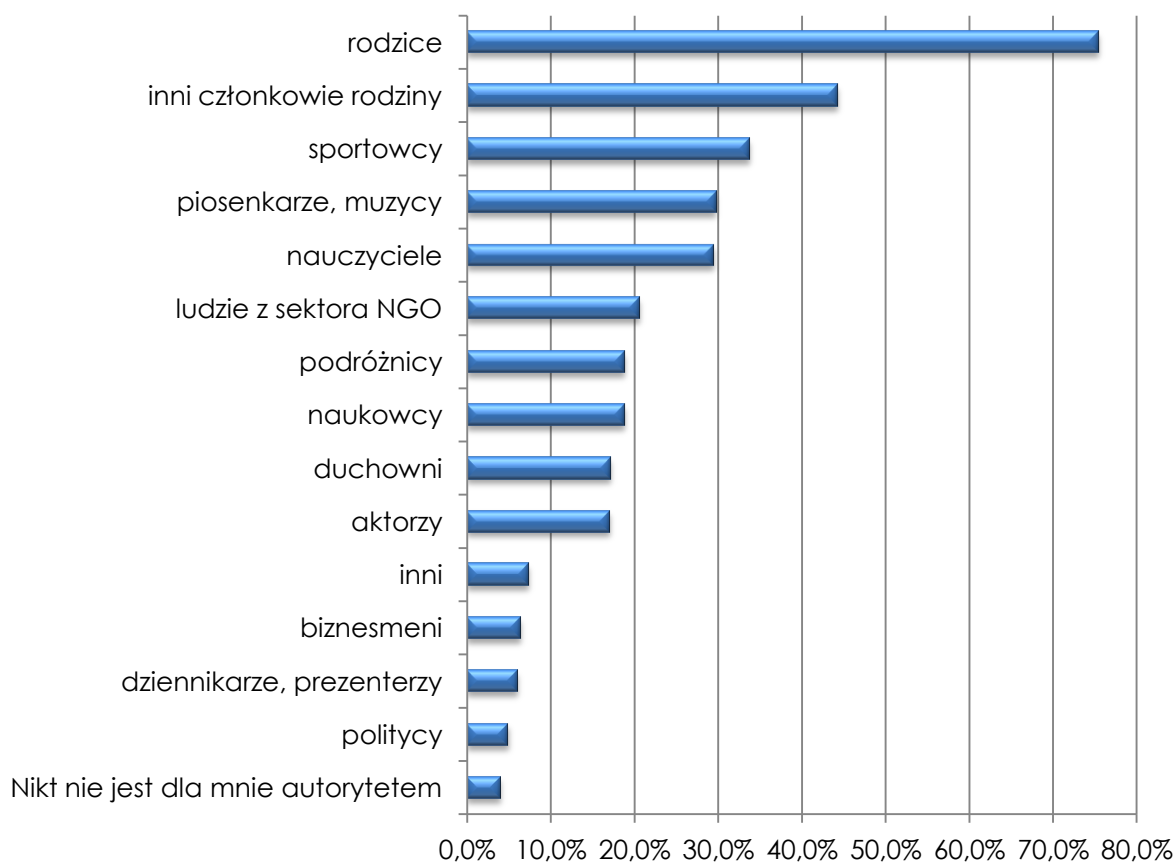
Najmniej jednorodni w swoich opiniach byli gimnazjaliści w odniesieniu do twierdzenia wskazującego na powinność pracy każdego człowieka przez pewien czas w formie wolontariatu, bez wynagrodzenia. Wprawdzie 75% młodych ludzi zgadza się z tym twierdzeniem, jednak blisko co czwarty jest przeciwnego zdania. Co więcej wśród akceptujących ten pogląd wyraźnie w mniejszości pozostają zdecydowane oceny o jego słuszności (większość stanowią uczniowie, którzy w analizowanej kwestii odpowiedzieli 'zgadzam się' lub 'raczej się zgadzam'). Po raz kolejny przekonanie o powinności każdego człowieka poświęcenia części swojego czasu na rzecz innych w większym stopniu charakteryzuje dziewczęta (83%) aniżeli chłopców (67%). Z całą pewnością różnica ta odzwierciedla odmienności systemów wartości dziewcząt i chłopców. Przypomnijmy, że to właśnie dziewczęta w większym stopniu aniżeli chłopcy charakteryzowały się orientacją afiliacyjną.

Autorytety w życiu młodzieży

Istotnym uzupełnieniem analizy wartości młodzieży gimnazjalnej wydaje się być poznanie autorytetów młodych ludzi. Rysunek 10 przedstawia te kategorie społeczne, które badani gimnazjaliści uznają za autorytety.

Rys. 10

Kto jest dla Ciebie autorytetem?

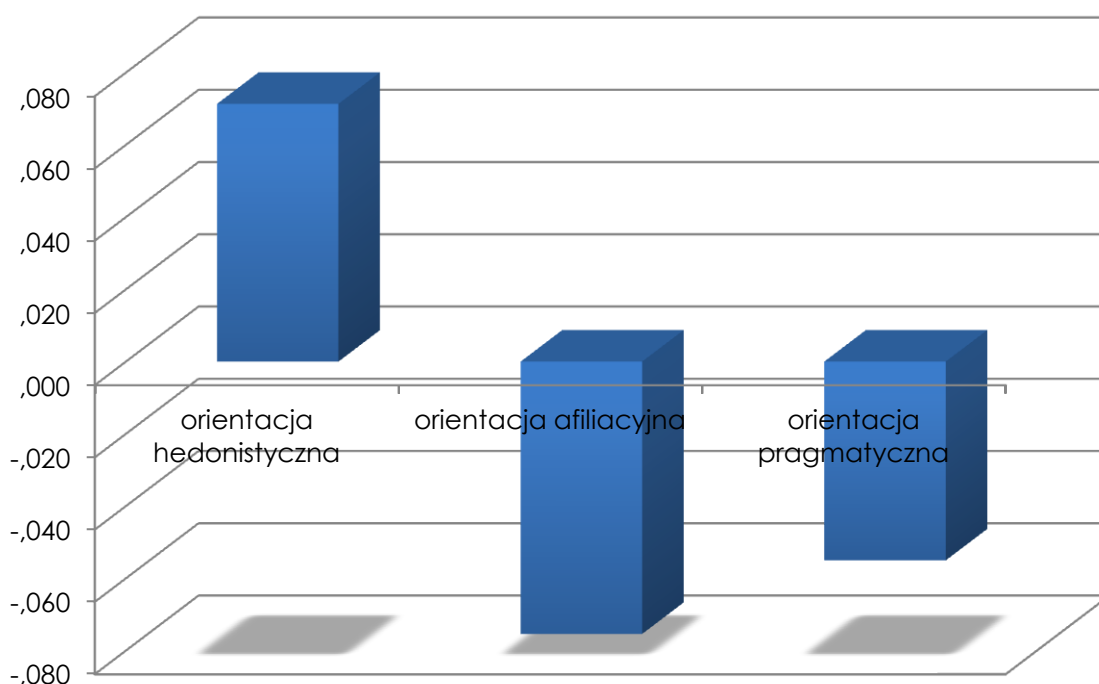
Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Dla $\frac{3}{4}$ badanych gimnazjalistów autorytetem są rodzice, którzy są dla młodzieży niekwestionowanym źródłem wartości i postaw, wartych naśladowania. Trudno w obliczu powyższych wyników mówić o konflikcie pokoleń. Mimo dynamicznych zmian zachodzących we współczesnych społeczeństwach, wspólnota wartości młodego i dorosłego (reprezentowanego przez rodziców) pokolenia jest bardzo silna. Można dostrzec tu zasadniczą konsekwencję w wyborach badanych gimnazjalistów. Przypomnijmy, że najważniejszą wartością była rodzina. Jednocześnie to właśnie rodzice stanowią największy autorytet dla badanej młodzieży. Co więcej, gimnazjaliści wskazujący na rodziców, jako autorytet w swoim życiu, szczególnie cechowali się orientacją afiliacyjną – w największym stopniu cenili

sobie udane życie rodzinne, przyjaźń i poczucie bycia użytecznym i pomocnym (rys. 11).

Rys. 11

Średnie wartości wskaźników typów orientacji życiowych wśród młodzieży uznającej rodziców za autorytet moralny

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Dużo mniejszym, bo wskazywanym przez niespełną połowę badanych gimnazjalistów autorytetem cieszą się inni członkowie rodziny. Zatem rodzina jest tym filarem, który stanowi podstawę zarówno dążeń życiowych, jak i źródło wartości oraz norm ukierunkowujących młodych ludzi w ich życiu.

Dla ponad co trzeciego gimnazjalisty autorytetem są sportowcy. Co oczywiste znacznie częściej przedstawiciele sportu są traktowani jako autorytet przez chłopców (41%) aniżeli dziewczęta (27%). Wynik ten należy, z perspektywy pedagogicznej, uznać za szczególnie istotny. Okazuje się bowiem, że dla chłopców, którzy najczęściej stanowią problem wychowawczy, szczególnym autorytetem cieszą się przedstawiciele sportu.

Być może marginalizowane dotąd lekcje wychowania fizycznego mogłyby okazać się niezwykle ważnym polem oddziaływania pedagogicznego.

W opinii niewiele mniejszej części ogółu badanych autorytetem są przedstawiciele tak zwanego show-biznesu: piosenkarze i muzycy. Dopiero w następnej kolejności wśród wskazywanych przez badanych gimnazjalistów autorytetów „pojawiają się” nauczyciele, których w tych kategoriach postrzega niespełna 30% ogółu badanych. Nauczyciele okazują się być rzadziej autorytetem dla młodzieży gimnazjalnej aniżeli sportowcy czy muzycy. Fakt ten stanowi chyba jedno z najpoważniejszych wyzwań przed jakim stoi system edukacji w Polsce. Nauczyciele nie posiadają umiejętności wypracowania sobie autorytetu wśród młodzieży szkolnej. Powstaje pytanie, na ile w warunkach braku autorytetu nauczycieli proces dydaktyczny jest efektywny? Rzecz jasna wyniki przeprowadzonego badania uniemożliwiają udzielenie odpowiedzi na powyższe pytanie.

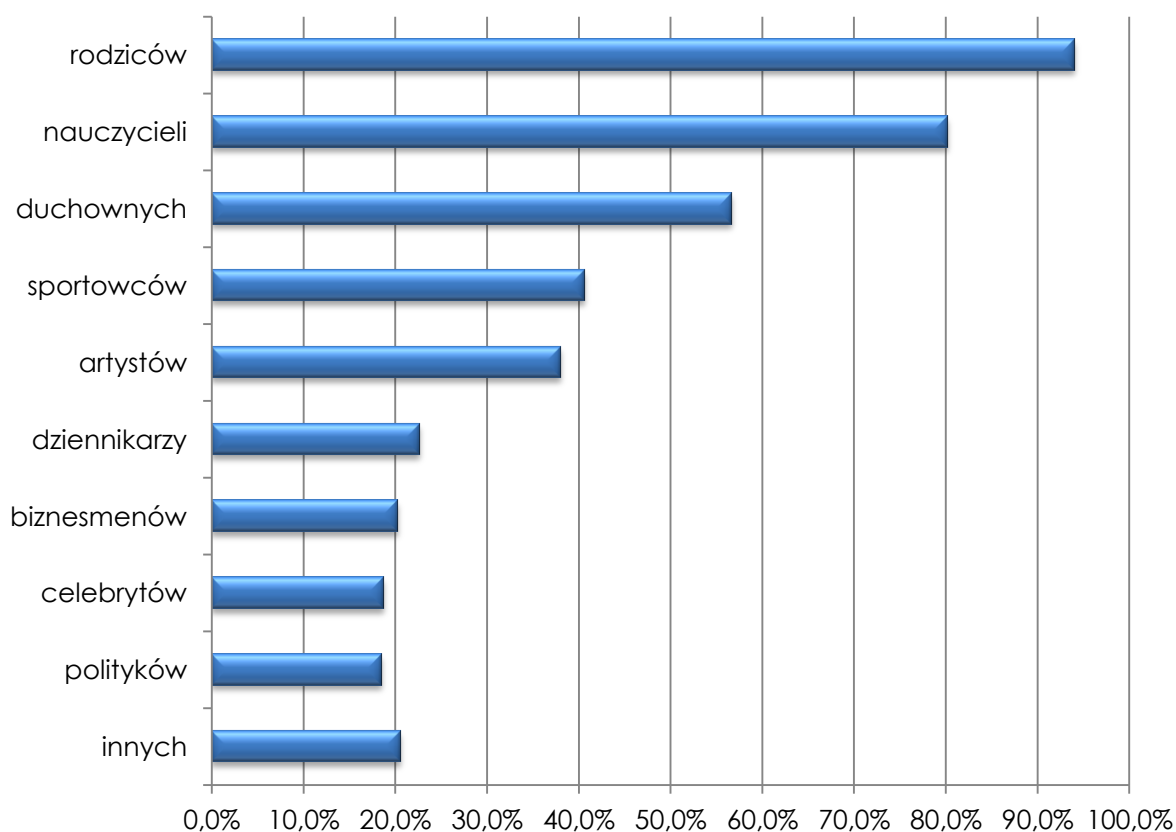
Przedstawiciele sektora pozarządowego, podróżnicy, naukowcy, duchowni i aktorzy stanowią kolejne kategorie wskazywane przez młodzież gimnazjalną jako autorytety życiowe. Przy czym należy podkreślić, że na te właśnie kategorie wskazywało nie więcej niż 20% ogółu badanych. Na uwagę zasługuje fakt, że wiara jako istotna wartość moralna była wskazywana przez niespełna 40% badanych, podczas gdy duchowni są autorytetem dla jedynie 17% gimnazjalistów. Ujawnia się tu wyraźny podział na sferę osobistą, duchową i instytucjonalną, która właśnie w sferze autorytetów jest przez badaną młodzież gimnazjalną w największym stopniu kwestionowana.

Czynnikiem różnicującym autorytety badanych gimnazjalistów jest w pewnym stopniu płeć. Dziewczęta w większym stopniu niż chłopcy postrzegają autorytety wśród przedstawicieli sektora NGO (dziewczęta 26,5%, chłopcy 13,5%) i nauczycieli (odpowiednio 32,1 i 26,3%). Natomiast chłopcy za autorytety częściej uznają sportowców (42,7% wobec 26,8% wśród dziewcząt), biznesmenów (10,3 i 3,1%) oraz polityków (7,9 i 2,6%). Niewielkie

różnice można dostrzec w postrzeganiu nauczycieli jako autorytetów wśród uczniów gimnazjów zlokalizowanych w różnych środowiskach. Gimnazjaliści ze szkół wiejskich i małomiasteczkowych nieco częściej niż ich rówieśnicy z gimnazjów działających w dużych miastach wskazują na nauczycieli jako autorytety. Daje tu o sobie znać odmienny model wychowania w rodzinie. W środowisku wiejskim nauczyciel wciąż postrzegany jest jako autorytet, w środowisku miejskim pozycja tej właśnie profesji wyraźnie straciła na znaczeniu.

Rys. 12

Kogo Twoim zdaniem należy szanować?

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Nieco odmienny od wskazywanych przez młodzież autorytetów obraz otrzymujemy, gdy przyjrzymy się kogo w opinii gimnazjalistów z województwa

kujawsko-pomorskiego należy szanować. W pierwszej kolejności wskazywani są rodzice (94%), którzy jednocześnie są dla młodych ludzi w wieku szesnastu lat największym autorytetem. Jednak już w następnej kolejności wśród osób, które zdaniem młodzieży gimnazjalnej należy szanować wskazywani są nauczyciele (80%), uznawani za autorytet przez 30% badanych, po rodzicach, innych członkach rodziny, sportowcach, muzykach i piosenkarzach. Zatem mimo świadomości, iż zgodnie z funkcjonującymi we współczesnym społeczeństwie polskim normami nauczyciele są to kategorią społeczną, której należy się szacunek, młodzież rzadko postrzega ich jako autorytety. Jak już wspomniano, wynik ten można uznać za ogromne wyzwanie wobec systemu edukacji i samych nauczycieli, którzy nie posiadają umiejętności nawiązania kontaktu z młodymi ludźmi w sposób dla nich ważny, istotny, który sprawiłby, że pedagog nie jest wyłącznie urzędnikiem wykonującym pracę polegającą na nauczaniu, ale również jest partnerem dla młodzieży szkolnej. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w odniesieniu do duchownych, którzy również relatywnie często (57%) wskazywani są jako ci, których należy szanować, a jednocześnie rzadko (17%) uznawani są za autorytety. Truizmem jest stwierdzenie, że autorytet należy wypracować i nie jest możliwe jego osiągnięcie poprzez system nakazów i powinności. Jednak ów truizm właśnie w odniesieniu do nauczycieli i duchownych ujawnia się z całą siłą. Te dwie kategorie społeczne w przeszłości cieszyły się bardzo silnym autorytetem w społeczeństwie polskim, który dodatkowo kształtowany był poprzez system norm. Dziś młodzież ma jedynie świadomość owej powinności szanowania nauczycieli i duchownych, którzy jednak w niewielkim stopniu są dla niej autorytetem. Przekonanie, że nauczycieli należy szanować w nieco większym stopniu cechuje dziewczęta (84%) aniżeli chłopców (73%), co w pewnym stopniu odzwierciedla sytuację szkolną dziewcząt (osiągają wyższe wyniki w nauce, ale też w większym stopniu akceptują normy obowiązujące w systemie szkolnym). Trudne natomiast w interpretacji jest zaobserwowane zróżnicowanie opinii młodych ludzi uczęszczających do szkół w różnych ze względu na wielkość miejscowości środowiskach, odnośnie powinności szanowania nauczycieli. Relatywnie najrzadziej przekonanie, że nauczycieli

należy szanować, charakteryzuje młodzież uczęszczającą do gimnazjów zlokalizowanych w miastach od 20 do 100 tysięcy mieszkańców. W pozostałych środowiskach (na wsi, w małych i dużych, powyżej 100 tysięcy mieszkańców) odsetek uczniów uznających pogląd, że nauczycieli należy szanować oscyluje wokół 80%.

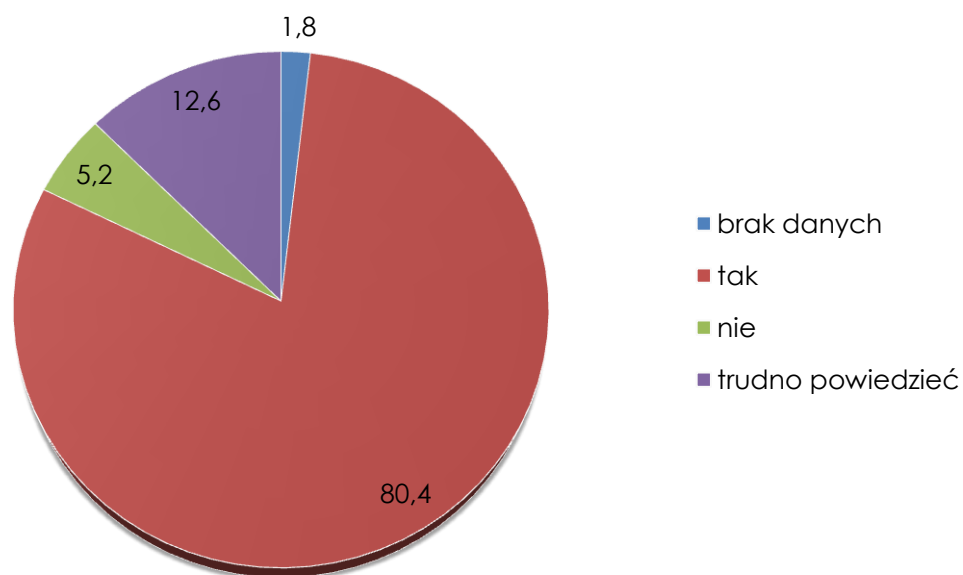
W opinii 41% gimnazjalistów szacunek należy jest sportowcom, a 38% jest przekonanych, że należy szanować artystów. Zwróćmy uwagę, że te dwie kategorie były po rodzicach i innych członkach rodziny, najczęściej wskazywane jako autorytety dla badanej młodzieży (odpowiednio dla 34 i 30% gimnazjalistów). Dystans dzielący uznawanie tych dwóch kategorii (sportowców i artystów) za autorytety i przekonania, że są to osoby, którym należy jest szacunek, jest dużo mniejszy niż miało to miejsce w przypadku nauczycieli czy duchownych, a jednocześnie porównywalny z tym, jaki można było zaobserwować w odniesieniu do rodziców.

Dziennikarze, celebryci, biznesmeni i politycy to kategorie społeczne, które zdaniem badanej młodzieży w najmniejszym stopniu zasługują na szacunek. Generalnie jednak należy wskazać na pewną prawidłowość – młodzież gimnazjalna częściej wskazuje wszystkie z analizowanych kategorii jako te, którym należy jest szacunek aniżeli uznaje je za autorytety. Jak już wspomniano, tendencja ta jest najsilniej widoczna w odniesieniu do nauczycieli i duchownych.

Ponad 90% młodzieży gimnazjalnej jest przekonana, że rodziców należy szanować. Jednocześnie aż 80% gimnazjalistów czuje się szanowanych przez swoich rodziców (przeciwego zdania jest 5% badanych). Wynik ten z całą pewnością należy uznać za optymistyczny – młodzież szkolna czuje się szanowana przez swoich rodziców, jest przekonana, iż należy ich szanować i wreszcie są oni dla niej autorytetem.

Rys. 14

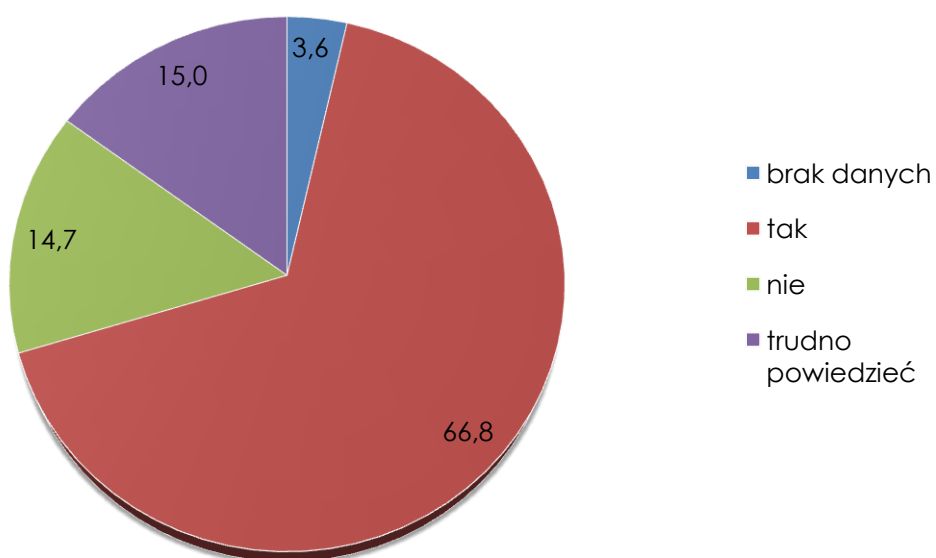
Czy czujesz się szanowany przez RODZICÓW?

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Rys. 15

Czy czujesz się szanowany przez NAUCZYCIELI?

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Z odmienną sytuacją mamy do czynienia w przypadku nauczycieli. Przede wszystkim należy podkreślić, że większość badanych gimnazjalistów (67%) czuje się szanowanych przez nauczycieli (przeciwne zdania jest 15% szesnastolatków, czyli o 10 pp. więcej niż miało to miejsce w przypadku rodziców, co można uznać za mało znaczącą różnicę). Jednocześnie rodzice badanych gimnazjalistów są dla nich największym autorytetem, podczas gdy nauczyciele stanowią autorytet dla niespełna 30% badanych. Pojawia się w tym miejscu pytanie, dlaczego młodzież mająca świadomość konieczności szanowania nauczycieli i, co więcej, czująca się przez nich szanowana, tak rzadko uznaje ich za swoje autorytety? Być może szacunek jakiego doświadczają uczniowie wynika wyłącznie z obowiązujących norm społecznych. Gimnazjaliści czują się szanowni w kategoriach szacunku należnego drugiemu człowiekowi, podobnie jak oni sami są przekonani, że nauczycielom należy się szacunek. Jednak w sferze wartości moralnych, badana młodzież jest przekonana, że w większym stopniu ceni sobie aniżeli jej nauczyciele uczciwość, miłość i przyjaźń. Wartości te można z całą pewnością uznać za fundament wszelkich relacji międzyludzkich o charakterze emocjonalnym. Być może właśnie w tej sferze relacji między uczniem a nauczycielem pojawia się swoista 'próżnia pedagogiczna'. Co oczywiste, miłość czy przyjaźń nie może być podstawą relacji uczeń-nauczyciel. Jednak można zaryzykować tezę, że to właśnie w sferze emocjonalnej ujawniają się deficyty, jakie młodzi ludzie odczuwają w kontaktach z nauczycielami, od których oczekują przede wszystkim partnerskiego stosunku.

Jaki jest zatem idealny nauczyciel? W jednym z pytań, zwrócono się do gimnazjalistów z prośbą o wskazanie cech idealnego nauczyciela. Zróżnicowanie odpowiedzi było ogromne, co jednak nie uniemożliwia dokonania zasadniczej charakterystyki idealnego nauczyciela. Ponad połowa gimnazjalistów z województwa kujawsko-pomorskiego dokonując charakterystyki dobrego nauczyciela wskazała na sprawiedliwość, równe traktowanie i obiektywizm w ocenianiu. Młodzi ludzie okazują się być bardzo

wrażliwi w kwestii takiego samego traktowania, bezwzględnie nie akceptując wszelkich przejawów niesprawiedliwości. Obok sprawiedliwości, najczęściej wskazywaną cechą dobrego nauczyciela była uczciwość. Zatem sprawiedliwość i uczciwość to dwa filary, na których najprawdopodobniej wspiera się autorytet nauczyciela. Fakt, że te właśnie cechy wskazywane są najczęściej świadczy z jednej strony o tym, jak ogromne znaczenie mają one w życiu młodych ludzi, ale również mogą być w pewnym stopniu traktowane jako wskaźnik ich doświadczeń. Być może tak powszechne wskazywanie przez gimnazjalistów na sprawiedliwość i uczciwość, jako cech dobrego nauczyciela, wynika z faktu, że często w toku swojej edukacji szkolnej doświadczają właśnie niesprawiedliwości i braku równego traktowania. Na ile sytuacje te można uznać za obiektywny fakt, a na ile subiektywne odczucie badanych, pozostaje tu bez znaczenia. Istotne jest tu, że charakterystyka dobrego nauczyciela dokonuje się głównie przez pryzmat tych dwóch cech. Jest wysoce prawdopodobne, że rzadkie wskazywanie przez badaną młodzież na nauczycieli, jako autorytety wynika z doświadczenia niesprawiedliwości z ich strony.

O ile sprawiedliwość i uczciwość wydają się być tymi cechami, które odnoszą się do sfery oceniania, o tyle wskazywane również często: wyrozumiałość, odpowiedzialność, mądrość, szacunek i cierpliwość, wydają się dotyczyć w większym stopniu ujmowania relacji uczeń-nauczyciel w kategoriach 'międzyludzkich'. Dobry nauczyciel to taki, który *nie uważa uczniów za głupców, ...musi mieć szacunek dla uczniów, ...ma dobry kontakt z młodzieżą, żeby ...umiał rozmawiać z ludźmi, ...pomagać w trudnych decyzjach*. Uczniowie oczekują od nauczycieli, że będą dla nich w większym stopniu partnerami, potrafiącymi dostrzec za nazwiskiem w dzienniku człowieka z jego problemami, czasami trudnościami uniemożliwiającymi przygotowanie się do zajęć szkolnych, potrafiącego wykazać się cierpliwością wobec zwykłych ludzkich słabości. Do tej części charakterystyki dobrego nauczyciela można również zaliczyć relatywnie rzadziej wskazywane cechy, takie jak empatia, pomocność, dobroć, miłe usposobienie. Wydaje

się, że ta część charakterystyki dobrego nauczyciela dokonana przez gimnazjalistów w najlepszym stopniu jest oddana w jednej z udzielonych odpowiedzi: *...dający rękę uczniom.*

Trzecia, relatywnie rzadziej niż dotychczas wymienione, grupa cech dobrego nauczyciela odnosi się do jego pracy zawodowej. Dla gimnazjalistów bardzo ważne jest by ich nauczyciel był tym, *...który kocha swoją pracę*, jest w nią zaangażowany i wykonuje ją z pasją. Nie bez znaczenia są tu również kompetencje nauczyciela, jego wiedza powinna być wszechstronna, a treści przekazywane w sposób ciekawy, interesujący. Ważne jest tu *...nauczanie ucznia a nie tylko pouczanie*. Rzadko, ale pojawiały się także w tym miejscu odpowiedzi, w których wskazywano na umiejętność nauczyciela w radzeniu sobie z uczniami, utrzymaniu dyscypliny i porządku na lekcji.

Dokonana przez uczniów charakterystyka 'dobrego nauczyciela' może okazać się bardzo cenna z perspektywy problemu bardzo rzadkiej obecności nauczycieli wśród osób, które są autorytetami dla badanych gimnazjalistów. Z całą pewnością z owej charakterystyki wyłaniają się bardzo wyraźnie oczekiwania (być może deficyty) uczniów – nauczyciel powinien być sprawiedliwy i uczciwy, ale również jego relacji z uczniami powinny opierać się na szacunku, wyrozumiałości i partnerstwie. Dobry nauczyciel to taki, który jest kompetentny, mądry, potrafiący przekazać uczniom swoją wiedzę w sposób ciekawy i interesujący.

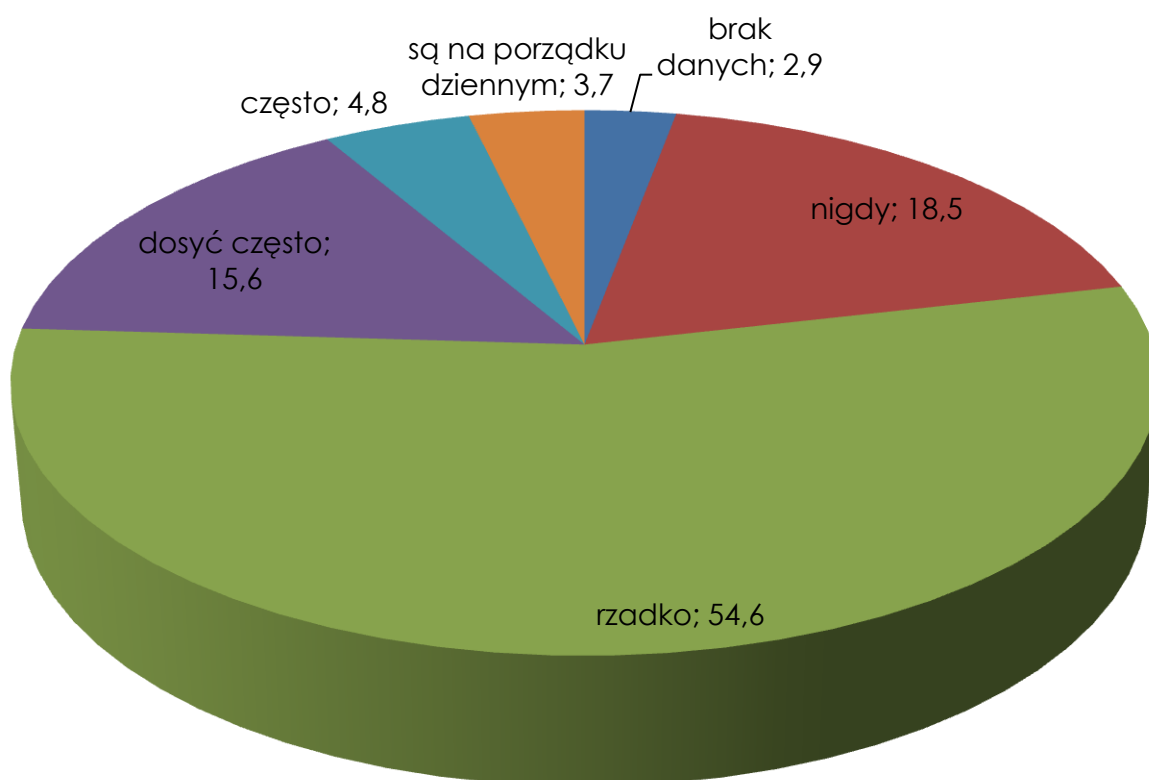
Agresja w środowisku szkolnym

Jakkolwiek badanie było poświęcone przede wszystkim systemowi wartości młodzieży gimnazjalnej i jej autorytetów, to wśród szeregu pytań skierowanych do uczniów znalazły się również te odnoszące się do problemu agresji w szkole, której poświęcona zostanie następna część raportu.

Biorąc pod uwagę rozkład odpowiedzi gimnazjalistów na pytanie, czy ich zdaniem w szkole zdarzają się akty przemocy, można stwierdzić, że agresja jest zjawiskiem powszechnym w polskim gimnazjum. Niepełna 80% gimnazjalistów stwierdziło, że w ich szkole z różną częstotliwością występują akty agresji. Przeciwnego zdania było 19% badanych. W opinii co czwartego ucznia gimnazjum akty przemocy zdarzają się dosyć często, często bądź są codziennym elementem szkolnego życia (zob. rys. 16).

Rys. 16

Czy Twoim zdaniem w szkole zdarzają się akty przemocy?

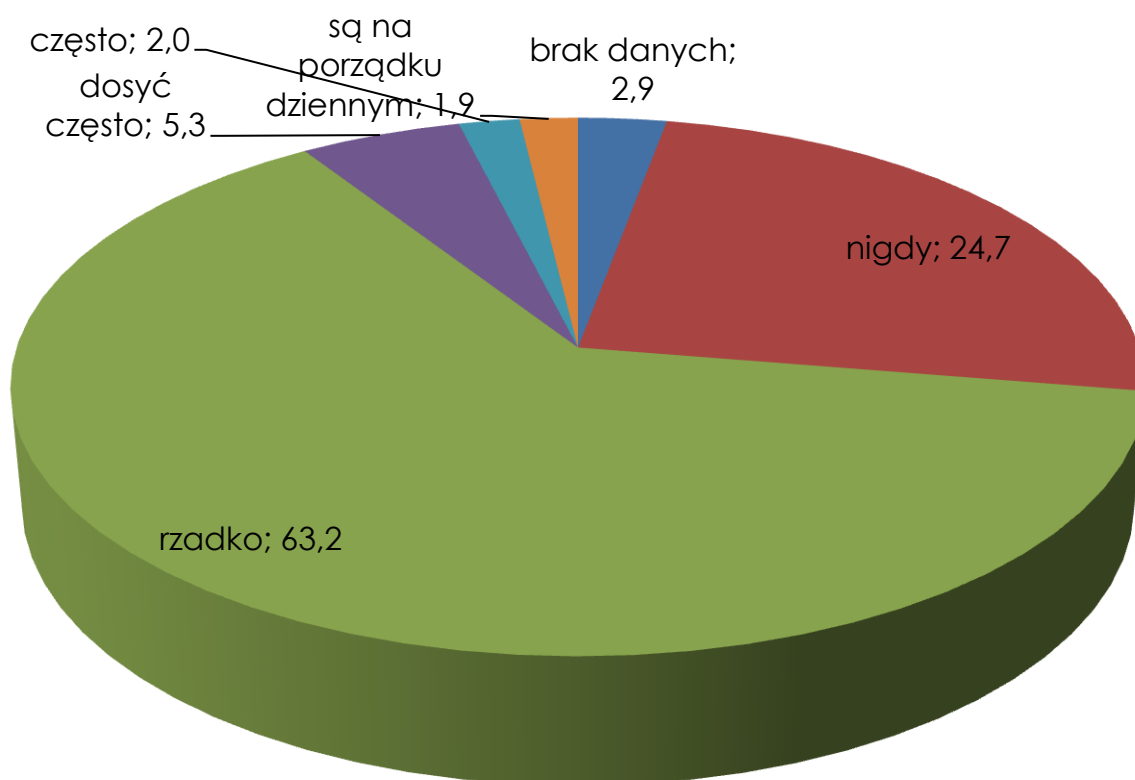
Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Nie ma większego znaczenia dla oceny częstości występowania aktów przemocy lokalizacja szkoły. Generalnie bez względu na środowisko – czy jest

to wieś, czy też duże miasto – przemoc w opinii badanych gimnazjalistów jest tak samo obecna. Można natomiast dostrzec pewne różnice w odpowiedziach dziewcząt i chłopców. Co oczywiste, to właśnie chłopcy częściej uważają, że w ich szkole akty przemocy są zjawiskiem dość powszechnym. W przekonaniu 5% chłopców (dwukrotnie większej części niż wśród dziewcząt – 2,4%) akty przemocy w szkole są na porządku dziennym. Można podejrzewać, że różnice te wynikają z faktu, iż to chłopcy częściej niż dziewczęta są uczestnikami sytuacji konfliktowych, których elementem jest przemoc.

Rys. 17

Czy Twoim zdaniem w szkole zdarzają się kradzieże?

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Zaobserwowane tu różnice płci w odniesieniu do oceny częstości występowania aktów przemocy tracą na znaczeniu, gdy pytamy o akty kradzieży. Te w ocenie zarówno dziewcząt, jak i chłopców są obecne w szkole w zbliżonym stopniu. Generalnie co czwarty uczeń gimnazjum twierdzi, że w jego szkole kradzieże nigdy nie były obecne. W opinii ponad połowy badanych mają one miejsce, ale rzadko (rys. 17).

O ile przemoc była w opinii 9% badanych gimnazjalistów zjawiskiem powszechnym bądź bardzo często występującym, o tyle kradzieże zdarzają się w tej samej częstotliwości zdaniem o połowę mniejszej części badanych (4%). Generalnie przemoc w opinii badanych gimnazjalistów jest zjawiskiem dużo bardziej powszechnym aniżeli kradzieże. Być może różnice te wynikają z niedookreślenia pojęcia 'przemoc', które może zawierać w sobie bardzo różnorodne formy agresji wobec drugiej osoby. Kradzież jest już znacznie bardziej skonkretyzowaną formą przekroczenia pewnych powszechnie obowiązujących norm.

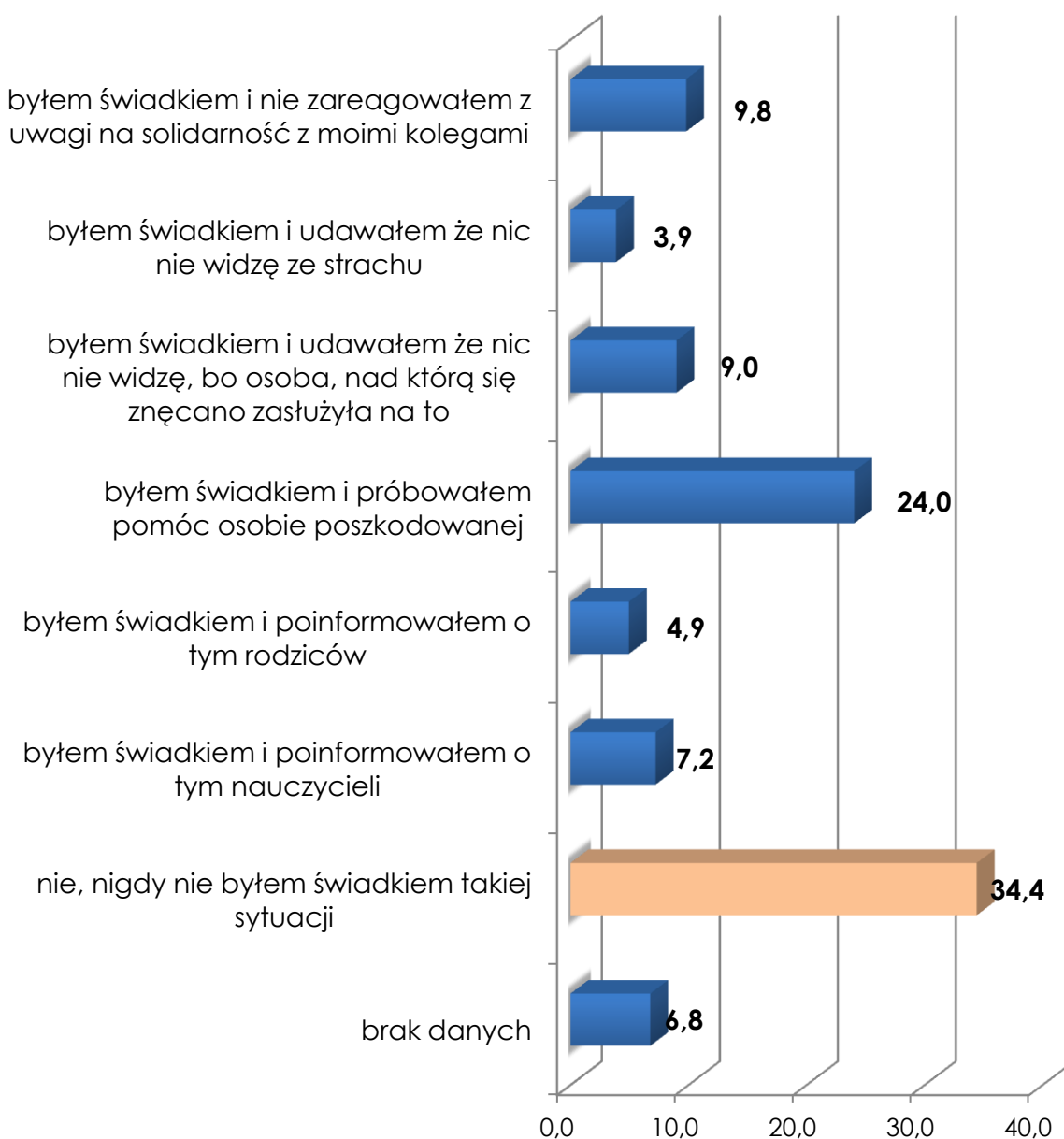
Co trzeci gimnazjalista z województwa kujawsko-pomorskiego nigdy nie był świadkiem sytuacji, w której jego rówieśnicy znęcali się nad kolegami. Jednocześnie co piąty spośród badanej młodzieży, mimo że był świadkiem takiej sytuacji, to jednak nie podjął jakichkolwiek działań ze względu na solidarność z kolegami będącymi w tej sytuacji „oprawcami” bądź w wyniku głębokiego przekonania, że sytuacja ta jest w obliczu postawy „ofiary” jak najbardziej naturalna – „udawałem że nie widzę, bo osoba nad którą się znęcano zasłużyła na to”. Powodem braku reakcji w zaistniałej sytuacji był dla 4% gimnazjalistów po prostu strach i obawa przed konsekwencjami, jakie mogliby podjąć w sytuacji, gdyby o zdarzeniu poinformowali kogokolwiek np. z dorosłych.

Co czwarty spośród badanych gimnazjalistów (24%) stwierdził, że był świadkiem takiej sytuacji i próbował pomóc poszkodowanej osobie. Wynik ten z całą pewnością należy uznać za optymistyczny. Okazuje się bowiem, że

wśród badanej młodzieży jest część uczniów, którzy w obliczu aktu przemocy podejmują próbę przeciwstawienia takiej sytuacji.

Rys. 18

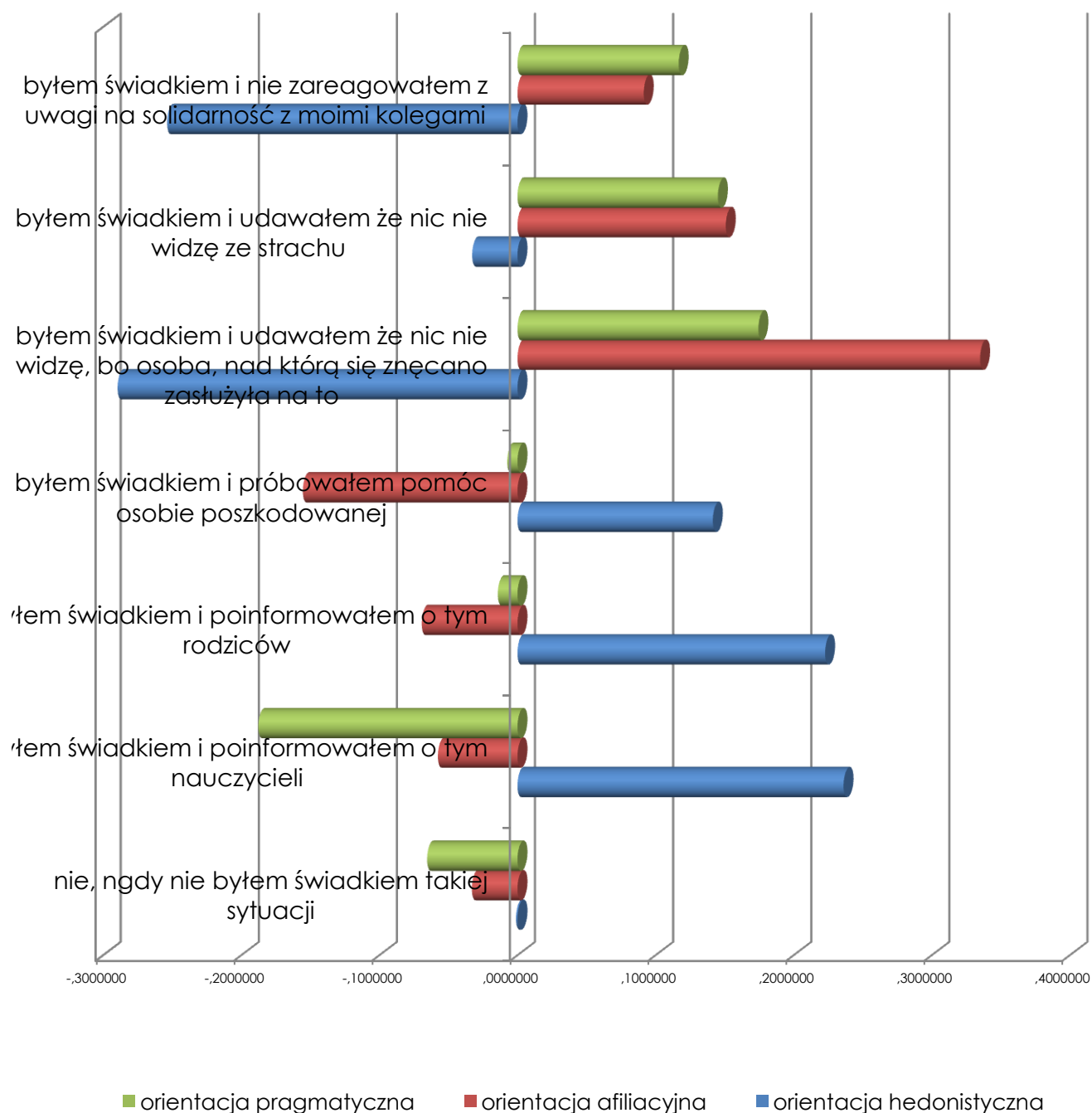
Czy byłeś(aś) kiedyś świadkiem znęcania się kolegów na innych osobami?

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Rys. 19

Postawa wobec sytuacji znęcania się nad rówieśnikiem a typ orientacji życiowej

Źródło: badanie System wartości młodzieży gimnazjalnej, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Reakcje gimnazjalistów na sytuacje znęcania się nad ich rówieśnikami okazują się być funkcją ich orientacji życiowych. Na rysunku 19 przedstawiono

przeciętne wartości wskaźników orientacji życiowych obliczone dla poszczególnych sposobów reakcji gimnazjalistów na sytuację, gdy są oni świadkami przemocy i znęcania się nad rówieśnikami. Okazuje się, że gimnazjaliści, którzy deklarują, że w takiej sytuacji w ogóle nie zareagowali (ze względu na źle rozumianą solidarność z kolegami bądź przeświadczenie, iż obserwowany akt przemocy jest formą sprawiedliwości), w znacznie większym stopniu charakteryzują się orientacją hedonistyczną, nastawioną na życie pozbawione trosk, pełne przygód, bez problemów finansowych. Z kolei uczniowie gimnazjów deklarujący podjęcie próby pomocy w zaistniałej sytuacji osobom poszkodowanym bądź poinformowanie o zaistniałym zdarzeniu rodziców bądź nauczycieli w większym stopniu charakteryzują się orientacją afiliacyjną bądź pragmatyczną. Można zatem stwierdzić, że sposób reakcji młodych ludzi na akty przemocy w znacznej mierze jest uzależniony od uznawanego przez nich systemu wartości.

Czas wolny młodzieży gimnazjalnej

Poza podjętymi powyżej kwestiami dotyczącymi systemu wartości młodzieży uczęszczającej do szkół gimnazjalnych województwa kujawsko-pomorskiego, jej autorytetów oraz problemu agresji, w badaniu podjęto również zagadnienie czasu wolnego uczniów. Wyniki różnych form aktywności w czasie wolnym młodzieży gimnazjalnej zawarto w tabeli 3.

Internet i kontakty w sieci to najczęstsza forma aktywności młodzieży gimnazjalnej – 46% ogółu badanych poświęca na obecność w świecie wirtualnym przynajmniej dwie godziny dziennie. W następnej kolejności pojawiają się kontakty telefoniczne, które 38% uczniów zajmują również co najmniej dwie godziny każdego dnia. Te dwie formy aktywności młodych ludzi ukazują z jednej strony wagę, jaką ma w życiu gimnazjalistów ich otoczenie społeczne, z drugiej znaczenie sieci w dzisiejszych kontaktach międzyludzkich. Obecność w świecie wirtualnym jest równie istotna jak w

realu. Wciąż również istotną rolę w życiu młodych ludzi odgrywa telewizja, która dla 41% spośród badanych zajmuje co najmniej dwie godziny dziennie czasu wolnego.

Tabela 3

Co i jak często robisz w czasie wolnym?

	Formy aktywności w czasie wolnym									
	nauka	gry komputerowe	internet, kontakty w sieci	kontakty telefoniczne	hobby	spotkania z przyjaciółmi w realu	uprawianie sportu	czytanie książek	sluchanie muzyki	oglądanie TV
brak danych	1,5	1,5	1,2	1,2	2,3	2,0	2,2	5,0	62,0	2,1
raz w tygodniu lub rzadziej	19,8	21,8	9,1	9,6	13,0	13,2	18,9	30,6	1,6	8,2
kilka razy w tygodniu	31,9	19,4	17,7	28,2	32,4	44,6	36,8	15,5	5,3	17,6
godzinę dziennie	21,8	14,8	26,1	22,0	16,9	8,0	18,2	10,9	9,3	28,1
od dwóch do czterech godzin dziennie	12,7	21,3	31,5	16,5	19,0	14,9	10,8	10,2	11,0	27,8
pięć godzin dziennie i więcej	2,9	10,0	12,2	21,0	12,3	14,1	6,7	5,2	10,4	13,4
nigdy mi się to nie zdarza	9,3	11,3	2,3	1,6	4,1	3,2	6,4	22,6	0,4	2,9
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badanie *System wartości młodzieży gimnazjalnej*, woj. kujawsko-pomorskie 2012 r.

Blisko połowa gimnazjalistów każdego dnia poświęca część czasu wolnego na hobby (48%) i gry komputerowe (46%). Z kolei nauka, spotkania z przyjaciółmi w Realu i uprawianie sportu absorbuje codziennie (abstrahując od wymiaru godzinowego) co trzeciego ucznia gimnazjum. Najrzadszą formą aktywności młodych ludzi jest czytanie książek. Aż 31% badanych poświęca swój czas wolny na lekturę jedynie raz w tygodniu lub rzadziej. Codzienny kontakt z książką ma 26% gimnazjalistów. Co wymaga podkreślenia żadna inna forma aktywności w czasie wolnym nie jest codziennym doświadczeniem dla tak małej części badanej młodzieży.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować następujące wnioski, które mogą być podstawą do opracowanych przez Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy rekomendacji:

- Udane życie rodzinne i przyjaciele to dwa najważniejsze dla uczniów gimnazjów województwa kujawsko-pomorskiego cele życiowe, wskazujące na potrzebę osiągnięcia w wymiarze jednostkowym przede wszystkim poczucia bezpieczeństwa emocjonalnego. Swoimi preferencjami w tym względzie badana młodzież „wpisuje się” w występujące od kilkadziesiąt lat tendencje obecne w społeczeństwie polskim;
- Dobre wykształcenie to wartość najczęściej po rodzinie i przyjaciółach wskazywana przez gimnazjalistów jako istotny cel życiowy (jako ‘bardzo ważną’ i ‘ważną’ uznało tą wartość 87% ogółu badanych). Wykształcenie jest dziś nie tyle gwarantem sukcesu życiowego, co środkiem mogącym przyczynić się do osiągnięcia stabilizacji życiowej. O tym, jak bardzo jest ona ważna dla młodego pokolenia świadczy fakt, że niewiele rzadziej za bardzo ważne i ważne badani uznali interesującą, ale i dobrze płatną pracę. Zatem rodzina, przyjaciele,

wykształcenie i praca to cztery filary życia stanowiącego przedmiot dążeń badanej młodzieży;

- Wśród cenionych przez młodzież wartości moralnych w pierwszej kolejności wskazywane są szacunek i uczciwość, jednak już w następnej miłość i przyjaźń, które stanowią fundament relacji międzyludzkich, tak istotnych dla badanych gimnazjalistów, dla których najważniejsza jest rodzina i przyjaciele. Ważne są dla młodych ludzi również takie wartości, jak odpowiedzialność i sprawiedliwość;
- Według gimnazjalistów nauczyciele w większym stopniu niż oni sami cenią takie wartości jak optymizm, odwaga i solidarność. Istnieje natomiast wspólnota wartości uczniów i nauczycieli w odniesieniu do takich wartości, jak szacunek i uczciwość;
- Głównymi autorytetami dla gimnazjalistów są rodzice i inni członkowie rodziny. Nauczycieli jako autorytety wskazało niespełna 30% uczniów (rzadziej niż muzyków czy sportowców). Z drugiej strony nauczyciele zaraz po rodzicach wskazywani są jako Ci, których należy szanować. Zatem świadomość należnego nauczycielom szacunku jest wśród uczniów dość duża, co jednak nie znajduje odzwierciedlenia w postrzeganiu ich jako autorytetów;
- Generalnie uczniowie czują się szanowani przez nauczycieli, chociaż 15% badanych było przeciwnego zdania. Wśród dokonanej przez gimnazjalistów charakterystyki 'dobrego nauczyciela' wyraźnie dominują takie cechy, jak sprawiedliwy, szanujący ucznia, uczciwy, wyrozumiały, miły, odpowiedzialny i mądry. Zatem w większości wskazywane są takie cechy, które wynikają z preferowanych przez młodych ludzi wartości moralnych. Jednocześnie dokonana przez młodzież charakterystyka 'dobrego nauczyciela' wydaje się wskazywać na pewne ważne z perspektywy młodego człowieka cechy osobowościowe nauczyciela, które mogą świadczyć o odczuwanych przez gimnazjalistów deficytach. Sprawiedliwość i uczciwość stanowią fundamenty profilu osobowościowego 'dobrego nauczyciela'. Jest wysoce prawdopodobne, że właśnie te cechy, w opinii badanych

gimnazjalistów, są najbardziej deficytowe wśród ich nauczycieli. Ich brak stanowi jednocześnie czynnik uniemożliwiający uznanie przez młodych ludzi pedagogów jako autorytetów;

- Uczniowie oczekują od nauczycieli nie tylko sprawiedliwości i uczciwości (przede wszystkim w odniesieniu do sfery oceniania), ale również traktowania w kategoriach partnera, z należnym szacunkiem, wyrozumiałością i cierpliwością wobec najzwyczajniejszych ludzkich słabości, których doświadcza także młode pokolenie;
- Problem przemocy w szkole, tak wyraźnie obecny w dyskursie publicznym o sytuacji w gimnazjum, ujawnia się również w wynikach przeprowadzonych badań. Należy jednak podkreślić, że stosunek do aktów przemocy jest wyraźnie określony przez orientację życiową młodzieży. W im większym stopniu ma ona charakter afiliacyjny, tym mniejsza jest akceptacja ze strony młodych ludzi dla różnorodnych form przemocy wobec rówieśników.

Nota informacyjna o Autorze

Jarosław Domalewski – pracownik naukowy Instytutu Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół dwóch obszarów problemowych. Pierwszy to uwikłana w lokalne uwarunkowania społeczno-gospodarcze oświata wiejska i jej znaczenie dla procesów zmian na wsi. Drugi to przeobrażenia systemu szkolnictwa rozpatrywane z perspektywy szans edukacyjnych młodzieży.